

ARNAVUTLUK'UN OSMANLI DEVLETİ'NDEN KOPUŞU SORUNU (1912-1913)*

THE PROBLEM OF SEPARATION OF ALBANIA FROM OTTOMAN STATE (1912-1913)

Mithat AYDIN**

Geliş Tarihi/Received:22.11.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 30.12.2018

AYDIN, Mithat, (2019), "Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden Kopuşu Sorunu (1912-1913)", Belgi Dergisi, C.2, S.17, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Kış 2019/1, ss. 1094-1128.

Öz

Arnavutluk, Osmanlı Avrupası'ndan kopan en son toprak parçasıdır. Ulusal bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıktığı modern zamanlara kadar Arnavutluk, sahip oldukları yerel imtiyazlarını korudukları sürece Sultan'a bağlılıktan ayrılmamışlardır. Arnavutluk'taki bağımsızlık hareketleri 19. Yüzyılın ikinci yarısında hız kazanmıştır. Buna temel neden ise Berlin Kongresi'nin Sırp ve Karadağ sınırlarını Arnavutlar aleyhine genişletilmesini isteyen kararlarıdır. Yani Arnavut milliyetçiliği -başlangıçta- diğer Balkan uluslarının tersine, doğrudan doğruya Osmanlı otoritesine karşı değil, yabancı güçlerin kendi topraklarına yönelen saldırılarını engellemek amacıyla doğmuştur. Bu amaçla 1878'de kurulan Prizren Birliği, Arnavut topraklarının birliği ve savunulmasında Arnavutlar arasında önemli bir bilinç oluşturmuştur. Balkan uluslarının bağımsızlıklarını kazanmaları, Arnavutları önce dil ve kültür birlikteliğine, sonra da siyasal amaçlar etrafında toplanmaya zorlamıştır. Arzu edilen şey, başlangıçta Osmanlı toprak bütünlüğü içinde özerk bir yapı iken, daha sonra bağımsızlığa evrilmiştir. Kasım 1897, Ocak 1899'da İpek'te Hacı Molla Zeka'nın başkanlığında yapılan toplantılar bu türden (özerklik amaçlayan) örgütlenmelerdir. 1903'teki Makedonya İsyanı sırasında Arnavutların Bulgar, Sırp ve Yunan saldırılarına maruz kalması onları yeni bir savunma/saldırı biçimine yöneltmiştir: Komitacılık, Çetecilik. Arnavutların 1908 Meşrutiyet idaresinden beklentilerinin (geniş bir özerkliğin) gerçekleşmemesi, özellikle de Osmanlı Devleti'nin Arnavut topraklarını koruyamayacağı inancı Arnavutlar arasındaki bağımsızlık fikrini canlandırmıştır. 1913'teki bağımsızlığın ilanına kadar Osmanlı yönetimine karşı arkası kesilmeyen ayaklanmalar, Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahit'in deyişiyle "her gün bitiyor ve her gün yeniden başlıyordu." Trablusgarp Savaşı, arkasından Balkan Savaşlarının patlak vermesiyle Osmanlı Devleti'nin kontrolü kaybetmesi, Arnavut topraklarını Balkan güçlerinin açık hedefi haline getirmiştir. Bu ise Arnavut ulusal gücünü yeniden harekete geçirmiştir. Bu güç Arnavutluk'u İsmail Kemal Vlora'nın liderliğinde önce -Aralık 1912 Londra Konferansıyla- özerkliğe, sonra da bağımsızlığa taşımıştır. 1913 Temmuzunda Büyük Devletlerin aldıkları bağımsızlık kararına göre Arnavutluk büyük devletlerin garantisi altında meşruti monarşi ile yönetilen bağımsız bir devlet olacaktı. Bu çalışma, Arnavutluk'un 1912-1913 yıllarındaki bağımsızlık sürecinin iç dinamikleri ile uluslararası boyutunu Osmanlı ve İngiliz belgeleri ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Prizren Birliği, Londra Konferansı, İsmail Kemal Bey, Slavizm, Avlonya, Balkan Savaşları

Abstract

Albania is the last piece of land separated from Ottoman Europe. Until modern times when the national independence movements emerged, Albania showed its loyalty to the Sultan as long as it

* Bu makale, 17-20 Ekim 2018 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu, Sakarya Üniversitesi ve Tiran Üniversitesi'nin işbirliği ile Tiran/Arnavutluk'ta düzenlenen II. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi'ne sunulan bildiri metnidir.

** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi, Kınıklı Yerleşkesi Pamukkale/Denizli, maydin@pau.edu.tr, (orcid.org /0000-0002-2066-845X).

retained its local privileges. Independence movements in Albania accelerated in the second half of the 19th century. The main reason for this is the Berlin Congress's decision to extend the Serbian and Montenegrin borders against the Albanians. In other words, Albanian nationalism was born at the beginning, unlike the other Balkan nations, not directly against the Ottoman authority, but to prevent the attacks of foreign powers on their territory. The Prizren Union, which was established in 1878 for this purpose, has created an important consciousness among Albanians in the unity and defense of Albanian lands. The independence of the Balkan nationals has forced Albanians firstly to gathered around language and cultural unity and then political aims. What is desired, it was in the beginning an autonomous structure within Ottoman territorial integrity, but later this demand evolved into independence. The meetings held in İpek under the presidency of Hacı Molla Zeka in November 1897 and January 1899 were organizations of this kind (autonomy). The exposure of Albanians to attacks of Bulgarians, Serbians and Greeks during the Macedonian Rebellion of 1903 directed them to a new form of defense / assault: Committee activity, gangsterism. The failure of the Albanians to fulfill expectations (a large autonomy) from the 1908 Constitutional Monarchy, in particular the belief that the Ottoman State can not protect the Albanian lands, has revived the idea of independence among Albanians. The uprisings against the Ottoman government until the declaration of independence in 1913 were expressed in the Tanin newspaper writer Hüseyin Cahit as "ending every day every day and starting". After Tripoli and Balkan wars Albania's territory became a clear target for the Balkan forces upon the loss of control of the Ottoman State. This has revived the Albanian national power. This power led Albania before in the leadership of Ismail Kemal Vlova to autonomy with the London Conference in 1912, then independence. In July 1913, according to the independence decision of the Great Powers, Albania would become an independent state governed with the constitutional monarchy under the guarantee of the great states. This study aims to evaluate Albania's internal dynamics and the international dimension of the independence period of 1912-1913 in the light of the Ottoman and British documents.

Keywords: *The League of Prizren, London Conference, İsmail Kemal Bey, Slavism, Vlova, Balkan Wars*

A-Giriş: 1912 Yılına Uzanan Süreçte Arnavutluk Sorunu

Arnavutlar arasındaki kimlik inşasının, 19. Yüzyılda Yunanlılar ve Sırp larla başlayan ulusal bağımsızlık hareketleriyle ilişkili olarak gelişmeye başladığı bilinmektedir. Bu bağlamda İtalya başta olmak üzere¹ Avrupa'nın hürriyetçi fikir ortamının bu inşa sürecindeki yerini hatırdan çıkarmamak gerekmektedir. Avrupa'ya gidip batı ile temas edenlerle beraber, Osmanlı başkenti ve taşrasında açılan modern okullarda eğitim gören, vilayetlerdeki meclislerde bulunup devlet yönetimine dâhil olan ve dönemin düşünsel ve kültürel ortamından beslenen yeni bir kuşağın ortaya çıkışı kimlik inşa sürecinin belli başlı dinamiklerini oluşturmuştur. 1864'te İstanbul'da içinde üst düzey yönetim mevkilerinde bulunanlar ile tecrübeli ve ulus bilincine sahip aydınların oluşturduğu Arnavut Kültür Derneği'nin kurulması², Arnavut kültürel uyanışının önemli bir noktaya gelmiş olduğunu göstermiştir.

Arnavutlar arasındaki ulusal birlik fikri ve kültürel uyanışın siyasal alana kayması, 93 harbi, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarının ortaya çıkardığı siyasal sonuçlarla alakalıdır. Zira Ayastefanos Antlaşması'nda Arnavutların yaşadığı Osmanlı toprakları paylaşım sahası haline gelmiş, Büyük Devletler tarafından Balkanlı güçler lehine sınır tashihi öngörülmüştü. Bu tehlike karşısında Arnavutlar, Ayastefanos'un tadili olan Berlin Kongresi'nden önce

1 Yurt dışındaki en aktif Arnavut topluluğu İtalya'da bulunmaktaydı. Bunlar, 15. Yüzyıldan sonra Sicilya ve güney İtalya'ya yerleşen Arnavutlardı. İtalya'daki Arnavutlar, farklı topluluklar içine girmişler ve dillerini ve geleneklerini korumuşlardır. 19. Yüzyıl ortalarında Arnavutlar milli kimlikleri konusunda dil ve başka çalışmalar yapmışlardır. 1890'lara kadar Arnavutlar İtalyan Arnavut kolonilerinde Arnavut Milli Cemiyeti ekseninde geniş bir milliyetçi hareket organize etmişlerdir. Cemiyet 1900'lere kadar iki yüz yayın yapmışlardır. 1900 yılında İtalyan hükümeti, Napoli Doğu entitüsünde bir Arnavut dili ve edebiyatı kürsüsü kurmuştur. L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Holt, Rinehart and Winston, United States of America, 1966, p.505-506.

2 Nuray Bozova, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.189.

10 Haziranda Prizren'de üç dinden müteşekkil seksen temsilcinin bir araya gelmesiyle Arnavut Birliği'ni kurmuşlardır. Prizren Birliği, kongreden Arnavutların bir ulus olarak kabulünü ve haklarının teminini talep etmiş, aksi durumda yabancı hegemonyasına karşı mücadele edeceklerini duyurmuştur. Ancak Berlin'de ne Arnavut talepleri kabul görmüş, ne de Arnavut nüfusu tanınmıştır. Üstelik Gossine ve Plava'nın Karadağ'a verilmesi kararlaştırılmıştı. Bununla birlikte Karadağlılar, Arnavutların mukavemeti nedeniyle bu bölgelere girememişlerdir. Antlaşmanın icrası için Büyük devletlerin baskısıyla Osmanlı Devleti'nin Arnavutları bölgeden çıkarmaya ikna etmek için –Abdullah ve Mehmed Ali Paşaların bölgeye gönderilmesi gibi- başvurduğu yöntemler de işe yaramamıştır. Kısaca Arnavutlar için Berlin Antlaşması'nın getirdiği düzene karşı savunmaya geçmenin zamanı gelmişti. Arnavutlar arasında görüş ayrılığı olmakla beraber, genel olarak Arnavut topraklarının bütünlüğü ve özerk bir statüye kavuşturulması talep edilmekteydi. Bu talep, Babiali'nin 1880 Haziranında Büyük Devletlerin Berlin'de aldıkları karar ve yaptıkları baskı üzerine Dulcigno'yu Arnavutlardan alıp Karadağ'a vermesiyle bağımsızlık özlemine dönüşmüştür. Nitekim Prizren Birliği, söz konusu tarihten itibaren Babiali'ye özerklik konusundaki taleplerine ilişkin birçok telgraf çekmişlerdir.³ Diğer taraftan Arnavut çeteleri tepkilerini eyleme dönüştürerek Osmanlı memur ve askerlerine saldırmış, Osmanlı vergi tahsildarlarına karşı koymuş, demiryollarına sabotajlar düzenlemişlerdir. Bu eylemler çoğu zaman bastırılmışsa da sonraki süreci besleyen ciddi bir sorun olmaya devam etmiştir.⁴ Babiali ise özerklik taleplerine müspet cevap vermek yerine Birliği güç kullanarak dağıtmayı daha makul yol olarak görmüştü.

Bu arada Arnavut hoşnutsuzluğunu perçinleyen Türk-Yunan sınır görüşmelerinin devam ettiği sırada Prizren Birliği 1881 yılı başında toplanarak Geçici Arnavut Hükümeti'ni ilan etmiştir. 9 Mart 1881 tarihinde Osmanlı Devleti İkinci İstanbul Konferansı'yla Yunanistan'a Teselya'nın büyük bir kısmı ile Larissa'yı vermek zorunda kalmıştı. Bu durum Yunanistan'ın, Arnavutların milli kahramanı, Tepedelenli Ali Paşa'nın merkezi olan Yanya'ya sokulmaları anlamına geliyordu. Öbür yandan Osmanlı hükümeti Yunanistan ile sınır sorununu çözdükten sonra Prizren Birliği'ni dağıtmanın zamanı geldiğine kanaat ettiler. Derviş Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusu 1881 Martında Arnavutluk'a girmiş, Arnavut direnişini kırarak Malisor bölgesi dışındaki bütün bölgeleri ele geçirmiştir.⁵ Bu suretle birliğin birçok önde gelen liderleri tutuklanıp sürgüne gönderilirken, Prizren Birliği de ortadan kaldırılmış oluyordu. Bununla birlikte Prizren Birliği'nin Arnavut sorununu uluslararası arenaya taşıyıp Büyük devletler nezdinde Arnavut davasına ilişkin bir algı oluşturmakla sonraki süreç için belirleyici bir rol oynadığı gözden uzak tutulmamalıdır.

1881 yılında Prizren Birliği'nin dağıtılmasından sonra Arnavut ulusçu hareketi yeraltına kaymıştır. Arnavut ulusçuluğu gelişimini -1902 yılına kadar- dil ve kültür sahasında devam ettirmiştir. Bu kültürel gelişim yurt içi kadar, yurt dışından da beslenmiştir. Dil ve kültür sahasında başlıca gelişmeler şöyledir: Arnavut Dilini Koruma Derneği'nin Drita Dergisi'ni çıkarması (1884), Katolik Arnavutlar için Avusturya ve İtalya tarafından okullar açılması, Bükreş'te kurulan bir yayınevinde Sami Frasherî (Şemseddin Sami) ve arkadaşları tarafından Arnavutça ders kitaplarının basılması, yine Sami Frasherî tarafından İstanbul'da okul kitapları basan ve yeni bir alfabe oluşturan "Arnavut Harfleri Topluluğu"nun kurulması, Korçe'de ilk Arnavut millî okulunun açılması (1887), İngiliz ve Amerikan Protestanlarının bir kız okulu açması (1898), Bükreş'te okul kongresinin toplanması (1898), Bükreş (1885), Bulgaristan (1892) ve Mısır (1896)'da Arnavut derneklerinin kurulması.

Arnavutların kültürel alandaki faaliyetlerinin gelişme kaydetmesinde II. Abdülhamid'in Arnavutlara karşı izlediği politikanın etkisi kuşkusuz yadsınamaz. II. Abdülhamid, Prizren

3 Bozova, a.g.e., s.202.

4 Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye/Reform Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975.*, c.2, Çev: Mehmet Harmanlı, 2. Baskı, İstanbul, 1994, c.2, s.249.

5 Bozova, a.g.e., s.204.

Birliği'nin dağılmasından sonra Arnavut sorununu besleyen şikâyetlere kulak vermek gerektiğini görmüştü. Bu bakımdan kimi bölgelere vergi muafiyeti getirilmiş, askerliğin gönüllülük temelinde icra edilmesi yoluna gidilmiş, nüfuzlu Arnavutlar hizmete alınmış ve Arnavut aileleri arasındaki kan davaları kaldırılmıştır. Bu ise Arnavutluk'taki ihtilalci fikirlerin yeraltına çekilmesine ya da yabancı ülkelerde örgütlenmesine neden olmuştur.⁶ Arnavutluk, 19. Yüzyıl başlarında Makedonya'nın bir rekabet sahası olarak önem kazanmasıyla siyasi alanda yeniden Büyük devletlerin gündemini meşgul etmiştir. Açıkçası Arnavutlar da diğer Balkan ulusları gibi Osmanlı Makedonyasında payına düşeni almaya hazırды.

Makedonya'ya sahip olmak için verilen mücadelede Bulgarlar, 19. Yüzyıl başlarında ciddi bir güç kazanmışlardı. Bulgarların amacı Ayastefanos'ta teşekkül etmiş olan Büyük Bulgaristan'ı ihya etmektir. Hedeflerine Slavist Komitalarla ulaşmaya çalışan Bulgarlar, 1903'te çıkardıkları ayaklanma (İlinden Ayaklanması) ile Makedonya'da büyük bir gürültü koparmışlardır. Makedonya kargaşasının sonlandırılmasını ve bu suretle bölgede idari reformlar yapılmasını öngören Mürzteg programı Arnavutlar için sorunu derinleştirmiştir. Çünkü Program Arnavut taleplerini dikkate almadığı gibi Arnavutların yaşadığı bölgelerin bölünmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle Arnavutlar arasında Osmanlı merkezî idaresine karşı "düşmanca" bir hava esmiştir. Şimdi Yunanlılar, Ulahlar ve Romenler gibi Arnavutlar için de -kendi emellerine uygun olarak- harekete geçirmenin zamanı gelmişti. Bu suretle Arnavutlar da komşularının yaptığı gibi komite ve çeteler tertip etmeye başlamışlardır. İlk olarak 1905'te Manastır'da Topulli, Grameno gibi bir grup genç entelektüel Arnavut "Arnavutluk'un Özgürlüğü için Komita" adıyla bir komita kurmuşlardır. Silahlı gruplardan oluşan komitanın amacı ise Arnavut topraklarına saldırarak isteyen çetelere engel olmaktır. 1878 Arnavut Birliği üst sınıfın işi iken, şimdiki komita hareketi orta sınıf aydınların eseri idi. Avlonyalı Ekrem Bey'e göre Arnavut gençleri, "çete savaşlarının gençlerin işi olduğu" bilinciyle Yunan ve Bulgar saldırılarına karşı ortaya çıkmış olan bu komita hareketine ya katılmış ya da destek vermişlerdir. Bu bağlamda Arnavut komitacılar Makedonya'da sadece Türk kuvvetlerine karşı değil, aynı zamanda Yunan, Bulgar çetelerine karşı pek çok çatışmanın içinde yer almışlardır. Sadece 1906 yılı içinde Korçe'de Türk kuvvetleri ile Yunan çetelerine, Ohrid, Krusevo ve Manastır'da Bulgar, Kosova'da Sırp çetelerine karşı pek çok silahlı mücadeleye girişmişlerdir.⁷

Makedonya'nın tam bir komita coğrafyası haline geldiği sırada Meşrutiyet'in yeniden ilanı bütün İmparatorluk topraklarında iyimser bir havayı ortaya çıkarmış, bütün toplum sınıflarını yeni bir beklentiye sevk etmiştir. Her tarafta Meşrutiyetin yeniden ilanı "hürriyet", "müsavat (eşitlik)" ve "uhuvvet (kardeşlik)" söylemleriyle şölen havası içinde kutlamalara dönüşmüş, eski düşmanlıklar unutulmuş kardeşlik türküleri söylenmeye başlanmıştı. Bu atmosferi Kâzım Nami Duru'nun Selanik'te bulunduğu sıradaki tanıklığına ilişkin anlatımı özetler gibidir:

"Meşrutiyet'in ilanı günü Selanik bir çığlık içindeydi. Nümayişler nutuklar günlerce devam etti. Çeteler dağlardan inip trene biniyor, Selanik'e geliyordu. Bu çeteler halk tarafından nümayişle karşılanıyor, Beyazkule bahçesine getiriliyor, onlara ikramlar yapılıyordu. Dağda su yüzü görmeyen sakallı, perişan kıyafetli, silahlı çetelerle halkın sarmaş dolaş olduğunu görmek tuhaf bir şeydi. Fakat bu kimseye garip görünmüyor, gayet

⁶ Bozova, a.g.e., s.207.

⁷ Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, Çev: Atilla Dirim, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.176-177. Makedonya'daki komitelerin Makedonya'da emellerine ulaşmak için çeşitli entrika ve provakatif eylemler içinde oldukları görülmüştür. Bu meyanda Bulgar ve Sırp ile Condottierilerin Makedonya'dan Türkleri çıkarıp her birinin kendince Makedonya'yı daha kolay yutmak için başvurdukları yöntemlerden biri de Arnavutları Türklere karşı kıskırtmaktır. Buna göre Türkler Arnavutlara "her şeyi" yasaklayan "baş düşman olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu suretle Türkler bölgeden zayıflatılıp bölgeden çıkarıldıktan sonra Arnavutların işini bitirmek de kolay olacaktı. Avlonyalı Ekrem Bey, a.g.e., s.178.

tabii sayılıyordu. Hele Yenice civarlarında çetesiyle dolaşan Apostol ile Gevgili dolaylarında dolaşan Yovan büyük tezahürle karşılandı. Bunlar Bulgar çeteleriydi. Rumların da çeteleri, çetecileri vardı; onlar da geliyordu. O günlerde milliyet davası güdülmüyor, o ana kadar birbirlerinin kanına susamış olan çeteciler kucaklaşıp duruyorlardı.”⁸

Bu noktada şu hususun altını çizmek gerekir ki, İbrahim Temo'nun da Meşrutiyet'in ilanından günler sonra geldiği Manastır'da gördüğü üzere- hürriyetin ilanı farklı kesimlerde güç gösterisinin bir aracı haline getirilmiştir: “Manastır'da daha cıvıvı, subayı, başıbozuğu, Arnavut'u, Bulgar'ı birer fatih gibi başı yukarıda, ayakları arzın hareketlerini durduracak bir tarzda çarpmakta kanatları açılmış horozlara dönmüşler! Pek çok dünkü hafiye, hürriyetçileri, müstebidler eline verenler, birer hamiyet örneği kesilmişler. Meydanlarda, kahvelerde, meyhanelerde atıp tutuyorlar.”⁹ Avlonyalı Ekrem Bey'e göre¹⁰ dağdan şehirlere inen çetelerin hepsi, Makedonya'da edinilen tecrübenin Jön Türklerin aklını başına getirdiklerine ve artık ülkeyi bizzat ülke ihtiyaçlarına göre şekillendireceklerine inanmışlardır.

Ne var ki, Meşrutiyetin ortaya çıkardığı iyimser hava, ilanını takip eden bir-iki ay içinde siyasi olayların etkisiyle yerini karamsar bir havaya bırakmıştır. 12 Eylülde Geşov olayı ile baş gösteren Bulgarların bağımsızlık isteği 5 Ekimde resmen duyurulmuş, aynı gün Avusturya Bosna ve Hersek'i ilhak ettiğini ilan etmiş, 6 Ekimde de Yunanistan Girit'i kendisine bağladığını açıklamıştır. Şimdi, Meşrutiyet karşıtı muhalif güçler kuvvetlendiği gibi, Meşrutiyet'e olan güven de sarsılmıştır. Eski zamanların unutulmaya çalışılan kötü hatıraları yeniden canlanmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler, imparatorluğun diğer halkları gibi Arnavutları da etkileyecektir.

Arnavut milliyetçilerin Meşrutiyetten beklentileri, Berlin Kongresi'nden beri elde etmeye çalıştıkları Arnavut özerkliğine ulaşmaktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti her ne kadar başlangıçta Arnavutların kültür sahasındaki çalışmalarına engel olmamışlarsa da, zamanla imparatorluğun her tarafında kendi parti merkezlerini açarak Osmanlılık politikasını uygulamışlardır. Buna karşın Arnavut milliyetçiler özerklik, Arnavut dilinin geliştirilmesi, dinî törenlerde Arnavutçanın kullanılması, Fransız tütün tekelinin kaldırılması, vilayetin kilit görevlerine Arnavut memurların atanması gibi isteklerini tekrarlayıp durmuşlardır. Bu çerçevede İsmail Kemal Bey İstanbul'a gelip Berat milletvekili olarak Arnavut milliyetçilerin sözcülüğünü yapmaya başlamıştır. 1909 karşı devrimine pek çok Arnavut askerin katılması ve İsmail Kemal'in Liberal Birliği'yle işbirliği içinde olması Genç Türkler tarafından doğru değerlendirilememiştir. Genç Türkler, Müslüman Arnavutların Hıristiyanlara karşı merkezî hükümetin yanında yer alacaklarını sanıyorlardı. Oysa Müslüman Arnavutların çoğu Arnavutluklarını her şeyin üstünde tutarak milliyetçilerin yayında yer aldıkları gibi, Hıristiyan Arnavutlar da imtiyazlarını kaybetmek korkusuyla milliyetçileri desteklemişlerdir.¹¹

8 Kâzım Nami Duru, *Hatıralar: İttihat Terakki /Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları*, 1. Baskı, Altınordu Yayınları: 22, Ankara, 2017, s.39. Meşrutiyet'in ilanının Kesendire ve Selanik'teki akislerine tanıklık eden Tahsin Uzer gözlemlerini şöyle aktarmaktadır: “9 Temmuz 1908 gecesi Meşrutiyet remen ilan olundu. Rumlarda koşuşmalar ve heyecan başladı. O akşam belediye bahçesinde mükellef ve mükemmel bir ziyafet ve şenlik tertiplidiler. Eğlenceler sabaha kadar coşkunluk içinde devam etti. Herkes hayatından memnun ve eğlenir gözüktü. Ertesi akşam civar köylerden tüccarlar, zenginler ve eşraf merkez kazaya akın ederek, daha büyük çapta bir eğlenti düzenlediler... O sabah cezaevini boşalttık, zaten ben de az sonra Selanik'e hareket ettim. Yol üstünde bulunan 'Galeçe ve Vasilika' köylerinden geçerken, Rumlar bana karşı coşkun gösteriler yaptılar... Selanik'e vardığımda, şehri bir bayram coşkunluğu içinde buldum. Gururdan sevinç gözyaşlarımı zor tuttum. Aile ocağına kavuşmuş, Kesendire'den sonra kendimi adeta cennette bulmuştum. Akşam evimizin karşısına isabet eden saz bahçesine gittim. Orada Rum ve Bulgar çeteleri ileri gelenlerini topluca eğlenir buldum. Beni görünce sofralarındaki baş köşeye oturtular. Karşılıklı nutuklar çekildi.” Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1987, s.225-226

9 İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, Alba Yayınları:12, İstanbul, 1987, s.186.

10 Avlonyalı Ekrem Bey, *a.g.e.*, s.246.

11 Shaw, *a.g.e.*, s.347.

1910 yılı Arnavut bağımsızlığına uzanan süreçteki kilometre taşlarının döşendiğine tanıklık etmiştir. Arnavut millî hareketinin önde gelen isimlerinden Avlonyalı Ekrem Bey'in deyişimiyle Arnavut milliyetçileriyle Türk hükümetinin ilişkileri öyle bir hal almıştı ki *"artık bir taraf ya eğilecek ya da kırılacaktı."* Bu bakımdan her ne kadar Arnavutların milliyetçi taleplerinin daha güçlü bir şekilde dillendirilmesi İttihat ve Terakki yönetimine olan hoşnutsuzluktan kaynaklanmışsa da, gerçekte Arnavutları harekete geçirerek ulaşmak istedikleri hedefe yönelten şey, Osmanlı Devleti'nin zayıflığı, varlığının millî devletlerce parçalanmışlığı, kısaca yaşayamayacağına olan inancın mevcudiyetiydi. Bu bakımdan bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin yıkılmasından önce Arnavutların çıkarlarını korunması gerekiyordu. Arnavut Beyleri senatör ve mebusları Arnavut çıkarlarının hâlâ Osmanlı idaresinde yaşamakla muhafaza ve müdafaa edileceğine inansalar da, İttihat ve Terakki yönetimiyle işbirliğine yanaşmayan İsmail Kemal Bey, Müfid Bey, Hasan Pritşine gibi Arnavut milliyetçileri Arnavutluk'un kendi kaderini tayin etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu ise onların resmî makamlar tarafından daha sıkı bir şekilde takip edilmelerine neden olmuştur. Hele 31 Mart Olayı'nda Arnavut Avcı ve Hassa Alayı'nın kışkırtıcı rol oynadıkları gerekçesiyle Arnavut milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılıp Divan-ı Harb'e verilmesi, *"bazı Arnavutlar tarafından hâlâ bir ümit olarak görülen Jön Türklerle işbirliği düşüncesine son darbeyi vurmıştır."* Hatta bir şekilde -1910 yılından itibaren- Jön Türklerle işbirliği içinde olan Arnavutlar, Arnavut milliyetçileri tarafından hain olarak görülmeye başlanmıştır. Jön Türklerin *"Arnavutlara sevgi besleyen iyi niyetli sultan"* Abdülhamid'in tahttan indirilişi Arnavut reaksiyonunun bir başka dayanağı olmuştur. Zira Sultan'ın tahttan indirilip Selanik'te bir Yahudinin evine kapatıldığı, hutbenin ihtilalin öncüleri Enver ve Niyazi Beyler adına okutulduğu propagandası dilden dile dolaşıyordu. Üsküp Valisine göre –Başkim üyeleri eliyle yürütülen-bu tür propagandalar, halkı merkezi yönetime karşı kışkırtıp Arnavut özerklik programını gerçekleştirmek amacı taşıyordu.¹²

1910 yılının ilk aylarında Arnavut hoşnutsuzluğu birçok yerde İttihat ve Terakki yönetimine karşı tutuşmaya hazır bir isyan ateşi hüviyetini kazanmıştı. 1910'un Mart ayı ortalarında Kosova vilayetinin Pritşine şehrinde Türk makamlarının –şehre gelen her türlü mal üzerinde- yeni vergi yükümlülüğü getirmesi nedeniyle Arnavut hoşnutsuzluğu eylem halini almıştır. Şehir meydanında toplanan 2.000 Arnavut vergilerin kaldırılmasını istemiştir. Bu arada toplananlar, Arnavutça için Arap alfabesinin kaldırılması konusundaki hassasiyetlerini iletmeyi de ihmal etmemişlerdir. Çok geçmeden Kosova'nın diğer şehirlerinde de Türk idaresine karşı ayaklanmalar kendini göstermeye başlamıştır. Mart sonunda Kosovalı 12 kabile lideri bir araya gelerek Türklere karşı ayaklanma kararı almıştır. 5.000 Arnavut'tan müteşekkil bir kuvvet Koçanik geçidini bir hafta boyunca elinde tutmayı başarmıştır.¹³ Türk kuvvetlerinin Üsküp'le bağlantısının koparılması anlamına gelen bu stratejik mevkinin asi Arnavutların eline geçmesi kısa süreli olmakla beraber, Türklere açısından durumun vahametini gözler önüne sermiştir.

Pritşine'deki isyan ateşinin 1910'un ilkbaharında güney Arnavutluk'un birçok şehrini sarmış olduğu görülmüştür. Korçe, Avlonya, Titan ve Elbasan'da Türklere karşı savaşmak ve kuzey Arnavutlarını desteklemek amacıyla silahlı gruplar oluşturulmuştur. Bu suretle 1881 yılındaki Arnavut Birliği'nin dağıtılmasından sonra ilk defa Arnavutların birlikteliği Osmanlı yönetimine karşı harekete geçmiş oluyordu.¹⁴ Osmanlı Devleti'nin isyan ateşini söndürmek üzere görevlendirdiği Şevket Turgut Paşa, şiddetli mücadeleler sonunda ancak dört ay sonra -Ağustos 1910 ortalarında- kuzey Arnavutluk'un dağlık bölgelerine girebilmiştir. Bu arada silahların toplatılması, acemi asker yazımı, yeni hayvan vergisinin konulması, Arnavutça gazetelerin yasaklanması ve Arnavutça eğitim veren okulların

12 Avlonyalı Ekrem Bey, *a.g.e.*, s.248-249, 252.

13 Peter Bartl, *Millî Bağımsızlık Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, Çev: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1998, s.293.

14 Avlonyalı Ekrem Bey, *a.g.e.*, s.253.

kapatılması yönünde alınan tedbirler hükümete karşı kızgınlığa ve yeni huzursuzluklara zemin hazırlamıştır.

Nihayette Şevket Turgut Paşa'nın askerî başarıları 1910 yazı sonlarında sükûneti tesis etmiş gibi görünüyordu. Ancak askerî hareketin sonuçları Osmanlı Devleti'ni gelecekte içinden çıkılmaz yeni sorunlarla baş başa bırakacaktır. Şimdi Karadağ, topraklarına sığınan Arnavut mültecileri yayılmacı emelleri için bir fırsat olarak görüp faal bir aktör olarak sahne almaya başlamıştır. Sorun o kadar büyüktü ki, 1911 ortalarına gelindiğinde Karadağ, Çetine'de toplanmış olan 10.000 Müslüman ve Katolik (Malisor) Arnavut'u doyurma problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Karadağ kralı bunu değerlendirerek Arnavutların hamisi rolünü takınıp Büyük devletler nazarında girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Karadağ bir taraftan Büyük devletlerden Arnavutların korunması talebinde bulunurken, diğer taraftan Arnavutları sınırdaki Türk birliklerine karşı baskınlar düzenlemeye teşvik etmiştir. Yani Mahmut Şevket Paşa'nın ifade ettiği gibi Karadağ sınırını kapatmadan isyanı önlemek "imkânsız" idi ve esasen böyle bir beklentiye girmek de "makul değildir".¹⁵ Bu ise küllenmeye başlayan Arnavut ayaklanmasının yeniden parlamasının önemli bir nedeni olacaktır.

1911 yılındaki Arnavut ayaklanmaları önceki yıldan çok da farklı değildi. Yalnız bu defa başka ülkelerde teşkilatlanan komiteler Arnavutları harekete geçirip isyanın devamında daha etkin bir şekilde kendini göstermiştir. Roma'da Arnavut gazeteci Nikola İvanaj'in teşekkül ettirdiği "Arnavutluk İçin" komitesi kurulmuş, Bar ve Korfu üzerinden Türkiye ve Arnavut topraklarıyla irtibata geçilmiştir. Benzer komiteler Sofya ve Çetine'de kurulduğu gibi, buldukları ülkeler tarafından kısmen de olsa desteklenmişlerdir. Şevket Turgut Paşa'nın faaliyetlerine son verdiği Kara Cemiyet bile propagandaya başlamış ve Arnavut merkez komitesi haline gelmiştir.¹⁶ Arnavut ayaklanmalarında "Sırp Kara El Örgütü"nü teşvikkâr rolünü, Karadağ'ın kendi payını almak üzere vermiş olduğu desteği ayrıca zikretmek gerekmektedir.¹⁷ Hatta denebilir ki Balkanlarda farklı milletlere mensup komitacıların amaç birlikteliği az ya da çok mevcut olmuştur ki bu, birbirlerini yok etmek için değil, Osmanlı yönetiminin neden olduğu zorlukları bertaraf etmek içindi.¹⁸

1911'in ilk ayaklanması Şubat sonlarında Dibra'da meydana gelmiştir. Gyryka e Vogelde, Mati ve Mirdita'da jandarma refakatinde vergi toplayan memurlar kovulmuştur. Mart ayı başında daha önce Karadağ'a kaçmış olan Arnavutlar Karadağ sınır bölgesine yakın Podgoriçe'de toplanıp ayın sonlarında önemli bir sayıya ulaştıktan sonra önce Rapsha ve Trabojna'daki Türk sınır muhafızlarına saldırmış, sonra da Tuzi'deki Türk garnizonunu 3.000 isyancı ile kuşatmışlardır. Ayaklananların Katolik olması Osmanlı yönetimi tarafından dinî bir fırsat olarak görülmüştür. Ancak Müslüman Arnavutlar için yapılan cihat çağrısından istenilen sonuç alınamamıştır. Mesela İşkodra valisi Bedri Paşa İşkodra'da "kâfirlere" karşı yaptığı cihat ilanı ile 1.000 kişi toplayabilmişse de bunların çoğunluğu isyancılarla daha ilk temalarında onların yanına geçmişlerdir. Neticede Bedri Paşa, ne de daha sonra bölgeye gönderilen "Arnavut meselesi mütehassısı" Şevket Turgut Paşa Nisan ve Mayıs aylarındaki ayaklanmalara karşı kesin bir sonuç alabilmiştir.¹⁹ 15 Mayıs'ta Osmanlı Hükümeti, Aylonya Arnavut komitesinin İşkodra, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerinin tek bir vilayet içinde toplanması, söz konusu vilayetin kendi parlamentosu tarafından yönetilmesi ve kendi

15 *British Documents on Foreign Affairs (BDFA): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Series B: The Near and Middle East 1856-1914, Vol.20: The Ottoman Empire under the Young Turks 1908-1914, Doc. 35, General Editors: Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, University Publications of America, 1985, pp.273-374.*

16 Bartl, a.g.e., s.296.

17 Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 1: Arnavutluk*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, s.7.

18 *BDFA*, "Annual Report on Turkey for the year 1911", Vol.20, Doc.52, p.333.

19 Bartl, a.g.e., s.297-299.

ordusuna sahip olması şeklindeki tekliflerinin çoğunu kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁰

Padişah “*Arnavutların yaralarına merhem sürmek*” için²¹ bizzat kendisi Haziranın 11’inde Kosova’ya bir ziyaret tertip ederek yeni bir adım atmıştır. “Genel af ilan edilmiş, pek çok ödünler verilmiştir. Askerlik yalnızca bölgede yapılacak, Arnavut okulları açılacak, iki yıl süreyle kimse askere alınmayacak, vergi verilmeyecek, Memurlar Arnavutça bilenlerden seçilecekti. Ne var ki bu önlemler kuzeyi sakinleştirmişse de güneydeki isyan hızla yayılmasına engel olamamıştır.²²

Genel itibarıyla 1911 yılı Arnavut isyanları, Orta ve güney Arnavutluk’taki bazı kısmî başkaldırıların dışında, daha ziyade kuzeyde ve Katolik mahiyetiyle öne çıkmıştır. Zaman zaman isyancılar Osmanlı kuvvetleri tarafından bertaraf edilmişse de, sonu gelmeyen ciddi bedellerin ödenmesini gerektirmiştir. İsyan ve tedhiş, genellikle yeni talepleri ve yeni tavizleri beraberinde getirmiştir. Her isyanı yeni tavizlerle durdurmaya çalışan Osmanlı yönetimi, sorunun Balkanlı güçler ile Büyük devletleri içine çekecek bir bunalıma dönüşeceğini görmüştür. Nitekim 1911’in Temmuz ve Ağustos isyanları Osmanlı Devleti’nin yeni tavizlerle sorunu çözmekten başka şansının olmadığını gösterdiği gibi, Trablusgarp’ta patlak veren sonbahardaki savaş daha büyük bir krizin kapıda olduğunu ortaya koymuştur.

B-1912 Yılı Arnavutluk İsyanlarından Bağımsızlığa

1-Katolik Malisor İsyanlarının Gelişimi

1912 yılına gelindiğinde Arnavutluk için ufukta bir çözüm görünmüyordu. Ne isyancılar taleplerinden vazgeçecek gibi görünüyordu, ne İttihat ve Terakki yönetimindeki Türk hükümeti başvurduğu yöntemlerden vazgeçecek gibi görünüyordu. Üstelik Katolik Hıristiyanların hamisi Avusturya’nın asileri teşviki ve İtalya’nın Trablusgarp’ta başlattığı savaş sorunun daha da derinleşmesi için yeterli nedenlerdi. Bir gerçek vardı ki Malisor isyanı hâlâ canlıydı.

Malisor reisleriyle Avusturya İşkodra genel konsolosu nezdinde yapılan bir mülakatta 1912 yılı başında Malisorların içinde bulunduğu durumu, hissiyat ve beklentilerini, isyana kalkışmalarının gerekçe ve boyutlarını görmek mümkündür. Buna göre; Malisor reisleri, Osmanlı Devleti’nin okullar açmak ve Hıristiyan memur tayin etmek gibi konularda kendileriyle uzlaşma niyetinde olduğunu gösteren ıslahatları icra etmek emelinde olmadığını düşünmüşlerdir. Bu bağlamda onlar, Osmanlı hükümetinin sadece kendilerini cezalandırmak için askerî önlemler almakta olduğuna ve bu suretle ilkbaharda kendilerine karşı bir tenkil harekâtı içinde bulunulacağından aileleriyle beraber dağlara kaçmak zorunda kalacaklarına inanmışlardır. Bu noktada Karadağ’a gösterilen “dostane” tavrın etkisizliği ve Avusturya hükümetinin isyana karşı olumsuz duruşu Malisorları hayal kırıklığına uğratmıştır. Yine de Karadağ, Malisorların müracaat edecekleri başlıca mercilerden biri olarak düşünülmüştür. Bu sırada Malisorlar, sahip oldukları 20.000 tüfekli nefer ile ulaştıkları gücü de göstermiştir. Malisor reislerinin ifadelerinden anlaşıldığı üzere 1912 yılı başlarında Arnavutluk sorununun önem kazanan cephesi, sorunun Avrupa hükümetlerinin gündemine taşınmasına çalışılmasıdır. Bu bakımdan Avusturya hükümetinin kendilerine genel olarak iyilikte bulunmasına karşın 1911 yılındaki “kargaşalar” zamanından beri yardımını kesmesine sitem edilmekteydi. Bununla birlikte Katolik Arnavutlar nazarında

²⁰ Shaw, *a.g.e.*, s.347-348.

²¹ Basri, *Arnavutluk ve Buhran-ı Osmanî*, Haz: M. Suat Mertoğlu, Klasik, 1. Baskı, İstanbul, 2015, s.59. Debre Mebusu Basri Bey, Kosova ziyaretinin padişahın arzusu dâhilinde olmayıp, İTC’nin ısrarı, bir tür emr-i vakisi ile gerçekleşmiş olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre İTC, bu ziyaretle padişahın kendileriyle beraber olduğunu göstermek isteyip manevi olarak cemiyetin canlandırılmasını, maddi olarak da cemiyetin şubelerine padişahın hususî kesesinden para aktarılmasını amaçlamıştır. Basri, *a.g.e.*, s.59-60.

²² Shaw, *a.g.e.*, s.347.

Avusturya'nın samimi hislerine güvenilmekte, kendilerinin Osmanlıya iletilecek taleplerine işlerlik kazandıracağına inanılmaktaydı. Aslında Malisorların uluslararası güçlerden, özelde Avusturya ve Karadağ'dan beklentileri büyüktü. Kendilerine vaad edilenlerin yerine getirilmesi için "*başka kapıları çalmaya mecbur kalmadan*" Avusturya'nın yardımını talep ediyorlardı. Çünkü Avusturya ataları gibi kendilerinin de dostu idi. Malisor iddialarının tervici için sadece Karadağ'ın değil, büyük devletlerin de yardımının görüleceğine inanç tamdı. Malisorların gerçekten inandıkları ya da Türk hükümetini töhmet altında bırakmak düşüncesiyle ileri sürdükleri bir başka husus da Türkiye ile Arnavut/Malisor meselenin çözümünün "*en mahir diplomasiye rağmen*" mümkün olmayacağı yönündeki kanaatleri idi. Bu bakımdan emellerine ulaşmak için Malisorların menfaatleri uğruna fedakârlık yapmaya hazır oldukları ilan edilmekteydi. Şüphesiz bunda Malisorların uluslararası havayı lehine çevirmek ve kendilerini güçlü göstermek amacı içinde oldukları söylenebilir. Fakat daha şimdiden Arnavut sorununun istikametini ve varacağı noktayı kestirmek oldukça güçtür.²³

Bu bakımdan Arnavut hareketini bölgesel ve devletlerarası bir sorun olarak ileriye taşıyacak başlıca unsurlardan birinin çetecilik faaliyetleri olduğu bilinmektedir. 1912 yılı başlarında diğer bölgesel güçlere mensup çeteler gibi Arnavut çeteleri de hâlâ diri ve aktifti. Arnavutluk'ta hükümete karşı memnuniyetsizliğin ve asayişsizliğin temel sebebi de çetecilik ve propaganda idi. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'taki maddi durumu ve manevi nüfuzu sarsılmıştır. Öğretmen, tabip ve papazlar tarafından yürütülen propaganda ile köylülerin "kalp ve fikirlerine" etki edilerek "sevgi ve temayülü" elde edilmiş, bu suretle de Osmanlı Devleti'ne karşı "itimatsızlık" ve "soğukluk" meydana getirilmiştir. Köylüleri himaye etmek, onların müşkül durumlarından yararlanmak, köylere hastaları muayene etmek gerekçesiyle doktor göndermek, çetelerin başvurdukları halka nüfuz etme yollarındandı. Özellikle çetelerin sağlık sorunlarını vasıta bilip halkı elde etmek yöntemi Osmanlı Devleti için ciddi bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bu nedenle bölgedeki Osmanlı memurlarının bu sırada hükümetten problemleri köylere tabip gönderilmesi yönündeki talepleri sıkça tekrarlanan taleplerden olmuştur. Mesela Sırp ve Karadağ propagandalarına en ziyade maruz kalan İpek Sancağı bu tür taleplerin en çok görüldüğü bölgelerden olmuştur.²⁴ Bu noktada bir parantez açmak gerekmektedir. Karadağlılar gibi Sırp çeteciler de 1912 yılı başlarında Makedonya'da Arnavutların yoğun yaşadığı muhtelif yerlerde faal bir çalışma içindeydiler. Buna bir örnek olarak 1912 Ocak ortalarında Sırp Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (Sırbski Odberena) Kosova ve Arnavutluk'a sevk edilmek üzere 20 kadar çete teşkil etmişti. Bu cemiyet reisiyle görüşmek üzere Mityo Mihailo Petrovitch adında bir Karadağlı Çetine'den Belgrad'a kadar gidip bazı telkinatlarda bulunmuştur.²⁵

Burada belirtmek gerekir ki, 1912 yılı başından itibaren devam edegelen Katolik Malisor isyanı, bir "melce" durumundaki Karadağ topraklarından beslenmesine rağmen, Karadağ hükümeti tarafından açıkça desteklenememiştir. Karadağ'ın bu pasif tavrında Rus Çar'ının Karadağ kralına kızgınlığı ve uyarısı etkili olmuştur. Rus Çarının "*Rusya, Karadağ'ın suret-i müsâlemetkâranede husûl-u terakki ve tekâmülü teminatındadır*" şeklindeki sözü bunu teyit etmiştir. Rusya'nın politik tavrında Avusturya ile yakınlaşması ve Avusturya'nın Rusya üzerindeki taziyki belirleyici bir unsur olmuştur. Kısaca iki devlet (Avusturya ve Rusya) de bu sırada Balkanlardaki statükonun devamından yana idiler. Diğer taraftan Osmanlının İşkodra ve Kosova'daki askerî tedbirleri de bir savaş durumunda Karadağ'ın başarı elde etmesini güç hale getirmiştir. Açıkçası Rus askerinin Karadağ'a yardım etmemesi durumunda Karadağ büyük bir sıkıntı ve yıkıma maruz kalacaktı. Çetine Sefirine göre Karadağ kralı Arnavutluk'ta gelişmeleri doğal seyrine bırakmayı, isyan çıkması

23 BOA., HR.SYS., 150/25, 12.01.1912. Malisor reisleriyle Avusturya İşkodra genel konsolosu nezdinde yapılan ve Reichspost gazetesinde yayımlanan mülakat, Viyana Sefareti'nin 11 Kasım 1912 tarihli tahriratına konu olmuştur.

24 BOA., DH.MUİ., 153/64, 17.03.1330 (06.03.1912).

25 BOA., HR.SYS., 150/26, 13.01.1912. Osmanlı hükümeti, Sırp çetelerinin Karadağ'la irtibatı konusundaki sözü edilen bilgiyi bölgedeki olayları takip eden bir muhbiri yoluyla öğrenmiştir.

durumunda da bundan istifade etmeyi düşünmekteydi. Nitekim 1912 Martında Arnavut ileri gelenlerinden 100 kişi, Karadağ'ın doğu ucundaki Andreyeviçe'de toplanıp Osmanlı Devleti aleyhine tertip etmek istedikleri "hareket-i ihtilâliye ve ihtilâliyenin" başarısızlığı durumunda "bir melce irâ'e olunmasını Karadağ hükümetinden müştereken talep etmek" konusundaki teşebbüslerine karşılık bulamamışlardır. Rus politikasının seyrinde etkin olan, dolayısıyla da Karadağ'ın hareket alanını daraltan Avusturya diplomasisi ise Arnavutluk'taki gelişmeleri gözlemlemek ve gelişmelere göre işe müdahil olmak prensibini benimsemişti. Bu durumu Osmanlı Çetine Sefiri şu şekilde izah etmektedir:

"... Bendeniz Karadağ gibi Avusturya'nın Arnavutluk'ta igtisâsât ikâ'ına çalışmadığı ve fakat şayet bu igtisâsât bazı esbâb-ı mahalliyenin te'siriyle zuhûr edecek ve vahim bir şekil ve suret kesb eyleyecek olursa o vakit Avusturya'nın işe müdâhale eyleyeceği fikrini dermiyân etmiştim." Dolayısıyla "evvela büyük kazanç elde ettikten sonra oyunu terk etmeye vesile arayan bir oyuncu gibi Avusturya dahi daha geçenlerde zamime-i memâlik etmiş olduğu (memleketine katmış olduğu) arâziyi ber ittisâ' (genişleme) ve inbisât-ı (yayılma) mâlikiyet maksadına müstenid bir muhârebe- zira bu def'a iş muhârebesiz geçemez- ihtimâlleri içinde muhâtaraya (tehlikeye) ilka' etmeyi (atmayı) göze alamaz. Binaenaleyh Avusturya'nın ancak bundan üç sene mukaddem kendisi tarafından memâlikine ilhâk edilen ve kudret ve satvetinin fevka'l-âde tezâyüdünü mücib olan araziye muhâfaza etmesine müsâ'id olacak olan sulh ve müsâlemeti arzu etmesi tabiidir."

Çünkü Bosna'da olduğu gibi Avusturya'nın bölgeyi işgal etmesi durumunda Arnavutların işgale karşı çıkması kaçınılmaz olacaktır. Avusturya nasıl ki Yenipazar'ı işgalde olduğu gibi Sırpı tabiiyeti altında tutmak için bütün Sırbistan'ı zapt etmesi gerekiyorsa, Arnavutluk için de durum aynı idi. Bu nedenle Avusturya'nın Rusya'ya yakınlaşması statükonun devamına müstenittir. Bir başka deyişle Avusturya'nın Arnavutluk'taki çıkarları, Osmanlı Devleti'nin burada devamlı ve sağlam esaslar tesis etmesini gerektirmiştir.

Arnavutluk'taki karışıklığın Müslümanlar arasında henüz kuvvet kazanmadığı 1912 yılının ilk aylarında meselenin Osmanlı Devleti için "hayat-memat" noktasında olduğu açıktı. Nüfusun %70'i Müslüman olan Arnavutluk'ta idarenin devamında saltanat ve hilafet bağının sağlam tutulması hep işlenmesi gereken bir alan olarak durmuştur. Bu bağın kopması Rumeli kıtasındaki diğer vilayetlerin bir bir kaybedilmesinden başka bir anlam taşımayacaktır. Çetine Sefiri'nin 21 Şubat 1912 tahriratına göre Arnavutların kazanılması için acilen alınması gereken tedbirler şöyle sıralanmıştır: Askerî tedbirlerin alınması, hoşnutsuzluğun önemli bir nedeni olarak işsizliğin ortadan kaldırılması, "Arnavutluk'u yükseltecek" ıslahat programının uygulanması, Arnavutlar arasındaki itimatsızlığın izale edilmesinde Tahkik Komisyonu'nun işlevsel hale getirilmesi, Arnavutların kendilerini dost olarak tanımlayan güçlerin tahriklerine kapılmalarını önlemek için kendi mutluluklarının Osmanlı Devleti'nin bekasına bağlı olduğu telkinatında bulunulması. Zira, Çetine Sefiri bu çerçevede bir "Hatt-ı Hümayun"un ilanından başka bir çözüm yolunun kalmadığını düşünerek "devletin mukadderatının Arnavutluk'a bağlı olduğu" sonucuna varmıştır. Ona göre çözüme giden yolda kaybedilecek bir dakika bile mevcut değildi.²⁶

1912 yılı ilkbaharına gelindiğinde Malisorların elde etmiş oldukları başarı, Müslim ve Gayrimüslim Arnavutlar arasında sadece bir isyanla Türk hükümetinden imtiyazlar elde edilebileceğini göstermiştir. Mesela eskiden beri öşür ve ağnam vergisi veren Zadrıma'nın köyleri, Osmanlı hükümetinin bu vergileri toplamaktaki başarısızlığını görünce kendileri için de benzer bir vergi dokunulmazlığı elde etmeye çalmış ve bu amaçla çeteler oluşturmaya başlamışlardır. İngilizlere göre Arnavutların Babialı'nın vaatlerine güvenleri yoktu ve Müslüman ya da Hristiyan Arnavutlar, gelecekte bir fırsatın elvereceği yeni bir isyan niyetiyle silahlarını güvence altında tutmak için her şeyi yapıyorlardı. Malisorlar da

26 BOA., HR.SYS., 150/54, 14.03.1912.

bu vakitsiz isyanının kuzey Arnavutluk'ta olduğu gibi güney Arnavutluk'ta da “*genel bir yangın felaketinin işareti*” olacağı ümidi içindeydiler.²⁷

2-Müslüman Arnavutların İsyancıları: Özerklik taleplerinden Bağımsızlığa

Kosova Vilayeti'ndeki Müslüman Arnavutlar arasında daha Şubat başlarında bazı huzursuzluklar bölgedeki İngiliz konsoloslarının raporlarına yansımıştı.²⁸ Bu huzursuzlukların Mart ayında küçük bir takım ayaklanmalara dönüştüğü görülmüştür. Debre ve Cakova'da vergi memurlarının kovulması, meselenin Osmanlı malî sistemine bir tepki olduğunu gösterse de bu, işin görünen yüzüydü. Bununla birlikte Mart ayındaki ayaklanmaların sonraki aylarda genel bir karakter kazanmasında Nisan 1912'de yapılan yeni seçimlerin ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Bu seçimlerde İTC ezici bir çoğunluk elde ederek zamanından önce Meclis-i Mebusan'ı açmıştır. Cemiyet, uygun görmediği adayların meclise girmesini önlemek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Denildiğine göre Cemiyet Skrapari bölgesinde İsmail Kemal aleyhinde oy kullananlara parasal yardımda bulunmuştur. Bu amaçla temas ettikleri Arnavut ileri gelenlerini finanse ederek destekleri temin edilmiştir.²⁹ Nitekim İsmail Kemal ve Hasan Priştine gibi mebuslar yeniden seçilememişlerdir. Arnavutluk meselesinin seyrinde etkili olan bu seçim meselesi, Milliyetçi Arnavutlar arasında sıradan bir tepkinin çok ötesinde büyük bir öfkeye, hatta düşmanlığa neden olmuştur.

Nisan seçimlerinden sonra Arnavut ileri gelenleri Osmanlı hükümetine karşı isyan bayrağını açarak halkı hareketin için çekmeye çalışmışlardır. Arnavut davasının savunucusu İsmail Kemal Bey, silahlı çeteler oluşturma yoluna giderek Yunan temsilcilerle irtibata geçmiş ve Arnavutların imparatorluk içindeki ulusal haklarının tanınmasını için çıkarılacak bir isyanda Yunanistan'ın desteğini almaya çalışmıştır.³⁰ Bu arada kendisine Fazıl Toptani iltihak ettiği gibi “en tehlikeli arkadaşı” İbisanlı Salih Hoca da bazı suikastlar tertip etmek için çalışmalarına başlamıştır.³¹ Makedonya'daki sancaklarda, Orta Arnavutluk ve Debre Sancağı'nda küçük asi gruplar ortaya çıkmış, bu gruplara Manastır'da Yüzbaşı Tajar Tetova'nın maiyetindeki asker ve subaylar katılmışlardır.

20 Mayıs'ta Bayram Curri, Rıza Bey, İsa Boletin, Hasan Priştine, Necip Draga gibi ileri gelen Arnavut liderler Junik'te bir araya gelip İTC hükümetinin düşürülmesi için ayaklanmak gerektiği görüşünde mutabık kalmışlardır. Bu arada hükümetten yerine getirilmesini istedikleri taleplerini de şu şekilde sıralamışlardır:³² Arnavut vilayetlerinde Arnavut dili ve yazısının serbestçe kullanılması, Arnavut milliyetinin tanınması ve Arnavutlara Osmanlı Devleti'ndeki diğer milletlere şimdiye kadar tanınan imtiyazların verilmesi, Arnavut gelenek ve göreneklerinin kabul edilmesi, seçimlerin serbest olmas ve seçim bölgelerinin etnik birliğe göre tespit edilmesi, idarenin merkezîyetçilikten çıkarılması, memurlara Arnavutçayı bilme zorunluluğu getirilmesi, Osmanlı memurlarının çalışmalarını denetleyecek genel bir müfettişin tayin edilmesi, Arnavut vilayetlerinde Arnavutçanın resmi dil olarak tanınması, askerlik hizmetinin Arnavutluk'ta yapılması, alkol, tütün vergi ve gümrükleriyle posta, telgraf idaresi gelirlerinin, Arnavutluk'taki endüstri ve tarımda kullanılması, Arnavut vilayetlerinin genel toplantılarının tertip edilmesi, ayaklanma sırasında -1911 yılı- ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi.

27 BDFA. vol.20, Doc.52, pp.334-336, “Annual Report on Turkey of 1911”, pp.334-335.

28 BDFA., “Annual Report on Turkey for the years 1912”, vol.20, Doc.59, p.391.

29 Bu bağlamda İsmail Kemal Bey aleyhinde oy kullananlara 25 Lira, Arnavut eşraf ve ileri gelenlerine 250 Lira verildiği anlaşılmaktadır. Bartl, *a.g.e.*, s.306.

30 Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: Ali Berktaş, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s.544.

31 BOA., *HR.SYS.*, 150/61, 16.04.1912.

32 Bartl, *a.g.e.*, s.307.

Esas itibariyle Kosova'daki Müslüman Arnavut isyanının işaretleri Şubat başlarındaki huzursuzluk gösterileriyle kendini göstermekle beraber, hoşnutsuzluğun isyana dönüşmesi Mayıs başlarını bulmuştur. Bütünüyle Kosova İsyanı bazı istisnalar dışında üç periyotta ele alınabilir: 1. Periyot: 3-13 Mayıs, 2. Periyot: 22 Mayıs-7 Haziran, 3. Periyot: 21 Haziran-19 Ağustos. İlk iki periyottaki isyan, karma bir güçle ve asilerle uzlaşarak bastırılmış ve "üretimde bir toprak sükûneti" sağlamıştır. Ancak son periyottaki isyan firari askerlerin asilerle birleşmesi nedeniyle Babıali'nin tam olarak elini kolunu bağlamış, hiç bir şey yapamaz hale getirmiştir. Gelinek noktada asiler bütün sınır boyunca Osmanlı kuvvetlerine karşı muzaffer olmuşlardır.³³

İlk periyot, söylenildiği gibi, isyan 3 Mayıs'ta başlamış, 2.000-3.000 aralığındaki Arnavut, Diakova etrafında toplanmış ve kasaba üzerine ateş açmışlardır. İsyana kısa sürede İpek'e yayılmış ve hükümet askerleri üzerine yapılan saldırılar, Istok, Gussinji ve Vierza'da devam etmiştir. Olayların cereyan etmiş olduğu vilayetlere bir gezi tertip eden Dahiliye Nazırı, yapmış olduğu düzenlemelerle bir süre sıkıntıları durdurmayı başarmıştır. Ne var ki vilayetteki "köpürme" 22 Mayıs'ta tekrar kendini göstermiş ve bu suretle isyanın ikinci evresi başlamıştır. İsyana bir süre sonra Üsküp-Mitrovitza arasında yayılım göstermiş, 3 Haziran'da asiler İpek'e ciddi bir saldırı gerçekleştirmişlerdir. Şehrin bu saldırıdan kurtarılması Diakova'dan bölgeye sevk edilen kuvvetlerle mümkün olmuştur (7 Haziran 1912). Hükümet zaman kazanmak için "umutsuz bir girişimle" İpek mutasarrıfını görevden alıp İTC'nin "şiddet içeren" politikalarına pek de sıcak bakmayan birini atamıştır. Bu "uzlaşıcı" tedbir gerçekten bir sükûnet tesis etmiştir.³⁴ Böylece hükümetin İpek-Diakova bölgesindeki asilere karşı elde etmiş olduğu başarı, İstanbul basınında da yer bulmuştur ki bu, Arnavutluk'ta düzenin ikinci kez tesis edilmiş olduğu anlamına geliyordu.

Gerek Kosova vilayeti ve kuzey Arnavutluk'ta, gerekse aşağıda görüleceği üzere yine Mayıs ayından itibaren batı ve güney Arnavutluk'ta meydana gelen ayaklanmalar, Arnavutluk meselesini Avrupaca "pek ehemmiyet" verilen bir mesele haline getirmiştir. Çünkü daha Mayıs ortalarında Avusturya'nın Osmanlı hükümetinden Arnavutluk'ta bir ihtilale meydan verilmemesi yönündeki tavsiyesinin Meclis-i Vükelâ'da görüşülmesi, İngiltere'nin konu hakkında beyanatta bulunması bunu açıkça göstermiştir.³⁵ Arnavutluk sorununun gelmiş olduğu nokta yabancı basında (bölgesel ya da bölge ile ilişkili gazetelerde) etraflı değerlendirmelere konu olmuştur. Belgrat'ta çıkan Sırp yarı resmi gazetesi Samo-Ouprava gazetesi, özellikle Arnavutluk'taki olayların Sırbistan sınırına yakın yerlerindeki asayişe etkisi bağlamında değerlendirmiştir. Politika gazetesi ise isyan hareketinin önceki seneye nazaran daha geniş bir ölçüde zuhur ettiğine dair emarelerin olduğuna işaret ettikten sonra Hacı Adil Bey'in riyasetindeki ıslah heyetine karşı Arnavutların göstermiş olduğu husumete, dolayısıyla da ıslahatların Arnavutları memnun etmemiş olduğuna dikkat çekmiştir. Gazeteye göre Arnavutları teskin etmek için ilgili bütün taraflara ve araçlara başvurulması gerekmektedir.³⁶ Samo-Ouprava gazetesi 5/18 Mayıs nüshasında Arnavut ihtilalinin yayılma eğiliminde olduğuna işaret ederek Arnavutların günden güne toplanıp karışıklık çıkarmak için hazırlandıklarını ve Osmanlı hükümetine boyun eğmemek yönünde karar almış olduklarını ileri sürmüştür. Burada dikkat çeken bir değerlendirmede, haklı olarak Arnavutluk meselesi, doğrudan doğruya Osmanlı Rumeli'sinin geleceği ile ilgili görülmüştür. Zira Arnavutlar Osmanlı Devleti için Rumeli'de tabii bir istihkâm vazifesi görüyordu. Bu nedenle de onlara karşı kuvvet kullanmanın ortaya çıkaracağı hoşnutsuzluk

33 BDFa., "Annual Report on Turkey for the years 1912", vol.20, Doc.59, p.391.

34 BDFa., "Annual Report on Turkey for the years 1912", vol.20, Doc.59, p.391.

35 BOA., BEO., 4040, 302966, 29.05.1330 (16.05.1912). Arnavutluk'taki "eşirânın def-i mefâsidi" için askerî önlemlerin "vakit geçirilmeksizin" alınması yönündeki uyarılar Osmanlı makamları arasında birçok yazıya konu olmuştur. Bu durum Arnavutluk sorununun Mayıs ortalarında gelmiş olduğu noktayı göstermesi açısından dikkate değerdir. Gösterilen Yer.

36 BOA., HR.SYS., 151/10, 21.05.1912.

diğer unsurlara da sirayet edecektir. Buna göre Arnavutların isteklerinde ısrar etmeleri Balkanlarda yeni yeni olaylara sebebiyet verebileceğinden Osmanlı hükümetinin uzlaşmacı yaklaşımının başarılı olması Avrupa ve Balkanlardaki menfaatleri açısından önemlidir. Gazete doğal olarak Sırbistan'dan hayırlı bir komşu diye söz ederek Sırbistan'ın Arnavut isyanını bastırmasında Osmanlı hükümetini desteklediğini ifade etmiştir.³⁷

Arnavutluk meselesini daha ziyade uluslararası ilişkiler bağlamında ele alan "Tribune Gazetesi" Arnavutların ihtilal eğilimini Avusturya tahrikâtına bağlamıştır. Avusturya'nın bundaki amacının da Sırbistan'ı meşgul ederek Balkan hattının arkasındaki çıkarlarını tehdit edecek bir tahkimata engel olmak olduğunu ileri sürmüştür.³⁸ Budapeşte'de çıkan "Budapeşti Hırlap" gazetesi mevcut durumda Arnavutluk'taki "iğtişâşât"ın tehlike arz etmediğini ifade etmiş, bu çerçevede Arnavut komitelerin İtalya ve İngiltere bağlantılarına açıklık getirmeye çalışmıştır. Buna göre Arnavut Balkan komitesi, iki kısımdan oluşan kuzey ve güney Arnavutluk'u birleştirmek amacı taşımıştır. Komitenin İtalya'ya isnat olunan mesaisi senelerden beri Arnavutluk'a sirayet etmiş, Arnavutluk ile İngiltere arasındaki rabıtayı da Arnavut delegeler sağlamıştır. İngiltere (Londra) ile olan bağlantı Akdeniz'den İngiliz posta vapurları vasıtasıyla kurulmuştur. Budapeşti Hırlap Gazetesi, Arnavutluk'un Osmanlıya tabiiyetinin Osmanlı Hükümeti'nin burada yapacağı yol, okul gibi yatırımlar ile muhtariyet isteklerine olumlu cevap vermesiyle mümkün olacağını düşünmüştür. Arnavutluk'ta yabancıların nüfuz sahibi haline gelişini ise Osmanlı ordusunun 1911'de harekâtına atfetmiştir. Hırlap gazetesi, Arnavut ileri gelenlerinin İngiliz parasıyla mevcudiyetlerini koruyabileceğini dile getiren ilginç bir iddia ortaya atarak Arnavut hareketinin İngiliz parasal desteğiyle başarılı olması durumunda bunun İngiliz çıkarlarına değil Arnavut çıkarlarına hizmet edeceğini belirtmiştir.³⁹ Raguz'a'da çıkan Prava gazetesi ise aynı tarihlerde (25 Mayıs) Arnavut asilerinin miktarı ve meydana gelen "muharebat"tan bahs ettikten sonra onların tertip ettikleri bir mitingde Babiali'ye sunulmak üzere almış oldukları karara yer vermiştir.⁴⁰ Bu arada gazeteyi 1 Haziranda Hariciye Nazırına gönderen Osmanlı Viyana elçisinin Firzovik ve Manastır'a askerî kuvvet sevk edildiğinden söz etmesi, bölgede sorunun ciddiyetini koruduğunu göstermiştir.⁴¹ Sonuç itibarıyla yabancı basına konu olan Arnavutluk meselesi 1912 yaz aylarına girildiğinde ciddi bir sorun olarak ortada durmaktaydı. Üstelik bu sorunun büyük ve küçük devlet arasındaki çıkar ve rekabetin bir

37 BOA., HR.SYS., 151/16, 29.05.1912.

38 BOA., HR.SYS., 151/10, 21.05.1912.

39 BOA., HR.SYS., 151/11, 21.05.1912. Arnavut isyanlarının parasal ihtiyaçlarını aynı zamanda bölgesel arayışlarla karşılama yoluna gittikleri görülmüştür. Buna dair bir bilgi Viyana Sefareti'nin 15 Haziran tarihli yazısında görülmüştür. Bu yazıda Arnavut asilerin para temin etmek amacıyla Sofya'ya üye gönderdikleri anlaşılmıştır. Bu girişimin Bulgar komitacılarla ilişkili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Gerek Sofya gerekse Bükreş Arnavut komitacılar için stratejik merkezlerdir. Arnavut isyanın muhtelif safhalarında Arnavut ileri gelenlerin Sofya'da muhtelif girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu durum zaman zaman söz konusu liderlerin takibati ve faaliyetlerinin Osmanlı makamlarınca tartışılmasına neden olmuştur. 1912 Temmuzunda Fazıl Paşa'nın adamlarından Görüceli Tanoşoğlu Temestiyoklu'nun Sofya'ya uğrayıp burada kısa bir süre kaldığı ve buradaki Bulgar komiteleriyle nasıl bir münasebeti olup olmadığı söz konusu tartışmalardan sadece biridir. Temestiyoklu'nun Bulgaristan'daki girişimi hakkında net bir bilgi elde edilmese de onun Romanya'daki Arnavut komitasına mensubiyeti bilinen bir gerçektir. Sofya Sefareti ne Temestiyoklu'nun Romanya'daki komitaya mensubiyeti, ne de Sofya'da bulunan "Deşira" adındaki Arnavut komitasından bilgisi vardı.. BOA., HR.SYS., 140/39, 03.07.1912. Osmanlı makamları Deşira cemiyetinin siyasi bir cemiyet olmadığını düşünmekteydi. Oysa söz konusu cemiyet, Bulgaristan'daki Makedon Cemiyeti ile temasta olup Arnavut-Bulgar yakınlaşmasının en önemli araçlarından biri konumundaydı. Clayer, a.g.e., s.444.

40 Prava gazetesine göre asilerin Babiali'ye sundukları talepler –ki Junik'teki taleplerle hemen hemen aynıdır– şu şekilde sıralanmıştır. 1-Arnavut bir valinin tayin edilmesi, 2-Arnavutlarının askerlik hizmetini yalnız Arnavutluk ve Rumeli'de yapmaları, bu nedenle de Yemen'deki Arnavut askerlerin yeri getirilmesi, 3-Vergilerin yalnız Arnavutluk'un menfaati için toplanması, 4-Arnavutlardan toplanmış olan silahların iade edilmesi, 5-Tahrip edilen okulların yeniden açılması. BOA., HR.SYS., 151/30, 15.06.1912.

41 BOA., HR.SYS., 151/30, 15.06.1912.

sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki geleceğini belirleyecek sonuçlar ortaya çıkaracağını göstermiştir.

1912 Haziran'da gerek Kosova vilayeti, gerekse batı ve güney Arnavutluk ateş içindeydi. Kosova'da isyan son evresine girmişti. 19 Ağustos'a kadar sürecek olan Kosova'daki bu son isyan önceki isyanlara göre daha uzun sürmüştür. Bu isyanın diğerlerine göre farklı tarafı Manastır firarilerinin isyanı başlatmış olması ve Ferisovitch'teki askerî birliğin isyanı bastırmayı reddetmesidir. Asiler Temmuz ayı içinde Kosova Vilayeti'nin birçok yerini ele geçirmiş durumdaydılar. İpek, Priştine ve Prizren sancaklarının tümü isyan içindeydi. Bu arada Batı ve güney Arnavutluk'taki durum çok da farklı değildi. Kosova vilayetindeki başarılı Müslüman ayaklanmasından sonra, Osmanlı hükümeti tarafından ihvan edilecek imtiyazlar öncesinde, Scutari ve Elbasan bölgesinde, batı ve güney Arnavutluk'ta bir birini takip eden isyanlar görülmüştür.⁴² Belirtmek gerekir ki, batı ve güney Arnavutluk'taki Katolik ve Ortodoks kabilelerinin ayaklanmaları bağımsızlık karakteri göstermekteydi.⁴³ Diğer vilayetlerdeki asilerin başarıları batı ve güney Arnavutluk'ta bir takım yeni ayaklanmaları teşvik etmiştir. 21 Haziranda Mirdideler ile birleşen Malisorlar Mat Nehri üzerindeki bir Türk bölüğüne pusu kurmuştur. Temmuz ayında Türk postalarına karşı birkaç saldırı düzenlendiği gibi organize bir saldırı da San Giovanni di Medua'ya yapılmıştır. 17 Temmuz'da görevi bırakan Said Paşa'nın yerine yeni kabineyi kuran Mahmut Şevket Paşa, çözümünü Mareşal İbrahim Paşa ve Ali Daniş Bey idaresindeki bir Heyeti asilerle görüşmek üzere alelacele Priştine'ye göndermiştir. Heyet'in Priştine'ye hareket ettiği tarihten 6 gün sonra bir grup isyancı Sultandan Arnavut varlığını tanıyıp Arnavutça ve bir Arnavut jandarmasının kurulması konularında talepte bulunmuşlardır. Arnavut isyancılar 27 Temmuz'da Priştine'de toplanıp Osmanlı Heyetiyle irtibata geçmişlerdir. Heyetten öncelikli talepleri ise meclisin hemen feshedilmesi olmuştur. Ne var ki Arnavutların sonraki toplantılarında da görüleceği üzere aralarında bir fikir birliği mevcut değildi. Reform yapılmasını yeterli görenler olduğu gibi muhtariyet ya da istiklal düşüncesinde olanlar vardı.

Arnavut isyanlarının alevlendiği 1912 yaz aylarında Arnavut bağımsızlık hareketinin liderlerinden İsmail Kemal ve arkadaşlarının faaliyetleri Osmanlı makamları tarafından takip edilmekteydi. Bir kere Anadolu'da Müslüman eşraf arasında İsmail Kemal'in şiddetle sorunların müsebbibi olarak gösterilmesi onun Arnavutluk meselesinin en önemli figürü olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Temmuz başlarında Teke, Konya, İsparta, Nevşehir ve Niğde şehirleri eşrafı adına Dahiliye Nezareti'ne çekilen protesto telgrafları bunu açıkça göstermiştir. Bu telgraflarda vatana ihanet suçlamasıyla İsmail Kemal'in faaliyetleri "tel'in" edilmiş ve "harekât-ı mel'üne" olarak isimlendirilmiştir. Bu telgrafların bazılarında kayda değer bir husus dikkatini çekmektedir. Buna göre Arnavut hareketi İtalya ile ilişkili olup İsmail Kemal Bey'in İtalyan propagandacıların bir aleti idi.⁴⁴ Temmuz sonlarında İşkodra Komiseri Şevket Bey de İsmail Kemal'in takibatını yapan muhbirin malumatını Raguza Şehbenderliği'ne aktarırken İsmail Kemal'den "Arnavutluk istiklâliyeti rüesâsi" olarak söz etmiştir.⁴⁵ Şevket Bey'in vermiş olduğu malumatta İsmail Kemal Bey'in arkadaşları Priştineli Hasan Bey ile Çakullu Zeynel Bey'in Karadağ ve Sırbistan'da faal bir

42 Temmuz başlarında Arnavutluk sorunu Meclis-i Mebusan'da görüşüldüğünde bazı ilginç tartışmalara tanık olunmuştur. Temmuz başlarında isyanın alevlenmeye başladığı sırada Dahiliye Nazırı'nın sorunun ciddiyetini hâlâ kavrayamadığı anlaşılmıştır. Dahiliye Nazırı gerek Meclis Mebusan'da gerek Kosova ve Manastır mebusalarına Arnavutluk'taki "iğtişâşat"ın bitmek üzere olup sükunun sağlanmasının yakın olduğunu söylemekteydi. Oysa Arnavutluk'tan gelen haberler Dahiliye Nazırı'nın bilgi ve temennisini teyitten ziyade durumun daha vahim ve önemli bir hal aldığı göstermekteydi. Bu bağlamda Meclis-i Mebusan'da Dahiliye Nazırı'ndan "iğtişâşat"ın daha geniş bir sahaya yayılma tehlikesi göstermesi nedeniyle hükümetin ne tür tedbirler aldığı ve durumun gerçek mahiyetinin ne olduğunun sorulması istenmiştir. BOA., DH.SYS., 49/60, 17.07.1330 (02.07.1912).

43 BDF.A., "Annual Report on Turkey for the years 1912", vol.20, Doc.59, p.393.

44 BOA., DH.MUİ., 159/88, 20.07.1330 (05.07.1912).

45 BOA., HR.SYS., 153/41, 23.07.1912, s.3.

çalışma içinde olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan Malisorların etkinliği ve Karadağ ile yakın ilişkileri, Karadağ Büyük Manastırı'nın Malisorlara yardımı ve Avusturya bandıralı -Triyeste'den İşkodra'ya hareket eden- bir geminin asilere kaçak silah sevk ettiklerine dair bilgi⁴⁶ Arnavutluk sorununun Osmanlı Devleti için kaygı verici bir noktada olduğunu göstermiştir.

Nitekim Osmanlı hükümeti asayişin temini için Arnavut talepleri konusunda somut adımlar atmak zorunda olduğunu görmüştür. 22 Temmuzda ilan edilen Hatt-ı Hümayûn'un gerekçesi açıklanırken bu zorunluluk açıkça ifade edilmiştir: "*Bazı mahallerde husûsuyla Arnavutluk'ta adem-i hoşnidiye ve hudûs-u müşkilât ve şikâyâta badî olan Heyet-i Vükelâca tahkiki ile mugâyir-i kanûn ve ma'delet (adelet, insafîlik) ahvâlin izâlesi ve temin-i efkâr-ı umûmiyeye hâdim tedâbir-i kanûniyenin ittihâz ve memleketimizin selâmeti ve ma'nen ve maddeten husûl-ü terakkîyâtı için Kanûn-u Esâsî ahkâmına ve levâzım-ı meşrûtiyete fevka'l-âde ri'âyet edilmesi...*" Söz konusu Hatt-ı Hümayûn'la "*asırlardan beri Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Seniyye kemâl-i derece-i sadâkat ve millet-i Osmaniye'nin Rumili cihetinde en mühim ve kavî bir unsuru olarak daima ibrâz-ı hamîyyet eden*" Arnavutlarla çatışmanın adalete uygun olmadığı belirtilerek hangi tedbirlerin alınacağı karara bağlanmıştır. Bu tedbirler üç başlıkta toplanmıştır: 1-Askerî harekât esnasında evi tahrip olanların evleri hükümetçe tamir edilip halkın saadet ve refahının temin edilmesi, 2-Mebusların seçiminde cari olan kanunun gözden geçirilmesi ve sorunun kanun dairesinde hal edilmesi, 3-Arnavutluk'un selamet ve saadeti için Kanûn-u Esâsî ahkâmının "harfiyen" icra edilmesi. Bundan iki gün sonra toplanan Meclis-i Vükelâ'da, Tahkikat Heyeti'ne tevdi edilmek üzere Adliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderilen bir Beyannamede (Kosova'daki) Arnavutlarca istenen talepler ve bu bağlamda yapılacak işlerin detayları ele alınmıştır. Buna göre, Arnavutlar eski hükümet ve onun dayandığı ricalin müdahale ve kanun dışılıklarının ortadan kaldırılarak kanuni bir hükümetin oluşturulmasını ve memleketin muhtaç olduğu kanunların mahalli ihtiyaçlara göre tanzim edilmesini istemişlerdir. Bu bağlamda Meclis-i Vükelâ şu kararları alarak Arnavutları temin etmeye çalışmıştır: Eski hükümet mensupları artık hükümet işlerine karışamayacak, Arnavutluk'a gönderilecek olan Tahkikat Heyeti buradaki işleri adalet üzere görecek ve Meclis-i Mebûsan seçimi için kanunî düzenlemenin yapılmaya başlanmasıyla gerekli olan muamele kanun dairesinde yürütülecektir. Meclis-i Vükelâ kararında maddi tahribat ve toplumsal anarşinin üstesinden gelinmesi için de şu kararlar alınmıştır: Tahrip olan evler kayıt altına alınacak (tahribatın askerî harekât sırasında mı, yoksa başka şekilde mi meydana geldiğinin belirlenmesi), gerek mülkî idare ve gerekse askerî idare tarafından kanuna muhalif olarak sürgün edilmiş, tutuklanmış, başka yerlere nakledilmiş olanlar/aileler var ise bunlar derhal salıverilip memleketlerine iade edilecek, Bölgedeki mülkiye, zaptiye ve maliye memurlarından mutasarrıf rütbesine kadar olanlar memuriyetlerinde bulunmaları caiz değilse Tahkikat Heyeti'nce işten el çektirilecek ve adliye ve askeriyede benzer durum var ise bu durum ilgili nezaretlere bildirilecektir. Meclis-i Vükelâ bütün Arnavutluk'ta ahaliyi "meşru'iyet ve meşrûtiyet dairesinde mes'ûd edecek" başka tedbirlerin alınması için sorunların acil bir şekilde Sadaret'e bildirilmesini ve Tahkikat Heyeti'nin görev ve yetkilerinin sadece Kosova vilayetleriyle sınırlı olmayıp bütün Arnavutluk için geçerli olduğunun vilayetlere bildirilmesini istemiştir.⁴⁷

Osmanlı tarafının attığı iyi niyetli adımlara rağmen uzayıp giden Arnavut meselesi, ulusal rekabetin kuvvet kazandığı bu tarihlerde bölgesel güçleri sürecin içine çeken bir çatışma konusu haline gelmiştir. Arnavutların Osmanlı Hükümetinden Epir'i de içine alan ve dört vilayetten oluşan bir muhtar idare talebinde bulunması, Yunan hükümet çevrelerinde şaşkınlıkla karşılanmış ve Osmanlı sınırı Yunan hükümetinin önemli bir hareket sahası haline almıştır. Temmuz sonlarında Osmanlı Hariciyesi Yenişehir, Tırhala, Naride, Galos, Korfu ve Yatrasi ile Atina ve Pire şebhenderliklerine çektiği telgraflarda

46 BOA., HR.SYS., 153/41, 23.07.1912, s.3.

47 BOA., MV., 167/42, 10.08.1330 (22.07.1912).

sınırlardaki hareketliliğe ilişkin bilgi istemesi bu konudaki Osmanlı endişesini açıkça göstermiştir.⁴⁸

Netice itibarıyla Yunanlılar gibi Bulgarlar da Arnavutluk meselesinden istifade etmek istemişlerdir. Bu da Makedonya'daki emniyet ve asayışı ihlal ile Osmanlı Devleti'nin zaten müşkül olan durumunu daha da zor duruma sokmuştur. Gögili ve Tikveş'teki çete faaliyetlerini Menlik ve Siroz takip etmiştir. Kosova valisi bölgede kuvvetli bir çetenin bulunduğundan hareketle Radovişte'den Istromiçe'ye geçmek zorunda kalmıştır. Bu arada Karadağlılar Malisorlarla sınıra saldırıp eşkiyayı cesaretlendirmiştir. Bu durumun Bulgaristan ve Yunanistan'ı harekete geçireceği açık görünüyordu. Selanik Valisi Hüseyin Kâzım'ın 5 Ağustos 1912 tarihinde yazdıklarına⁴⁹ bakılırsa mesele, devlet için bir beka sorunu haline gelmiş durumdaydı. *“Arnavutların isyân ve ihtilâline ve birbirini nakz (bozma) ve ibtâl eden bî nihâye mürâca'ât ve temenniyâtına bir fâsıla verilemediği ve endişeler ve tereddüdler içinde kalan hükümetin kendi mevcûdiyeti ve şiddet-i 'azm ve irâdetini (arzu, rıza) fi'ilen ve maddeten bildirecek icrâât ve harekâtta bulunamadığı için Makedonya efkâr-ı umûmiyesinin fenâ hâlde düçâr-ı heyecân olduğunu ve her kavim ve cemâ'atin sırasıyla temenniyât ve metâlibât-ı mahsûsada bulunacaklarını vâzihan görmekteyim.”* Makedonya sorunu bu noktaya gelmiş iken Osmanlı yönetiminin takip edeceği hareket tarzı hakkında bir belirsizlik ya da irtibatsızlık mevcuttu. Buna sitem eden Hüseyin Kâzım, *“günden güne gayr-i meşrû' ve mantıksız bir şekil alan”* ve *“müzmin bir hastalık”* haline gelmiş olan Arnavutluk sorununu *“büyük bir fesâd ve ihtilâlin mukaddemâtı”* olarak görmüş ve etkili tedbirlerin alınamaması halinde bu fesat ve ihtilâlin her tarafa yayılacağıni düşünmüştür.⁵⁰

Bu esnada Arnavutluk sorununun uluslararası bağlamda kazandığı boyuta ilişkin Hüseyin Kâzım'ın yapmış olduğu değerlendirme hayli makul, ancak o derece de ciddi uyarılar içermektedir. Şöyle ki, bir kere Makedonya hakkında *“öteden beri fena fikirler besleyen”* Avusturya'nın Üsküp'e saldırabileceği düşünülmemekte, üstelik bu durum *“dost-düşman”* herkes tarafından hükümete bildirilmektedir. Bölgedeki gelişmeler çerçevesinde Arnavutların Üsküp'e saldırması ve hatta *“günün birinde”* Selanik'e inmek isteyecekleri gözden uzak tutulmamalıdır. İşte bu hareket halkı ve memleketi birbirine düşürmeye ve yabancı devletlerin müdahalesini davet etmeye en büyük bir sebep teşkil edebilirdi. Bu durumda hükümetin mazeret beyan etmesi için her hangi bir gerekçe kalmazdı. Bu bakımdan Hüseyin Kâzım, *“Makedonya'nın ve vatanın selâmet ve hâl ve âtisi için Arnavutluk meselesine seri' ve katî' bir nihâyet verilmesi”* gerektiğine, bunun da *“yegâne çare”* olduğuna inanmıştır.⁵¹ Aksi halde isyancıların saldırılarını çok geçmeden Bulgaristan ve Sırbistan ordularının harekâtının takip etmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Makedonya ahvalinin böyle bir şekil ve renk alması ise *“Balkan derdi”*ni bir Avrupa meselesi haline

48 BOA., HR.SYS., 119/40, 26.07.1912.

49 BOA., DH.MUİ., 160/72, 21.08.1330 (05.08.1912).

50 Hüseyin Kâzım söz konusu durumu kendi diliyle şöyle ifade etmiştir. *“Arnavutluk meselesi dediğimiz bu müzmin hastalığın tedavisiz bırakılmaması ve 'usâtın günden güne gayr-ı meşrû' ve mantıksız bir şekil alan metâlibâtı karşısında hükümetin gösterebileceği müsaadat hakkında kat'î ve son bir karar ve tebliğde bulunulmaması için ehemmiyet-i vehâmetini artırmak ve bu yüzden Makedonya vilayetinde büyük bir fesâd ve ihtilâlin mukaddematı hazırlanmaktadır. Arnavud rüesâsının istedikleri şeyler hakkında kendi aralarında itilâf hâsıl edememeleri ve en büyük tedbirsizlik olmak üzere sözün ayağa düşürülmesi hükümetin atiyen nakabil iktihâm-ı (hücum, saldırma) müşkilât karşısında bulunduracaktır. Avlonya'da ictimâ' eden bazı kimselerin hükümete karşı dermeyan ettikleri teklifât bir misal-ı müellimidir. Bu derde yegâne çare hükümetin kat'î ve son fikir ve emelini bildirmesi ve ahvâl-ı şerâit-i hazireye göre Arnavudlara karşı gösterebileceği müsâ'adâtın şekil ve mahiyetini tayin etmesidir. Bu müsâ'â'aten (süratle) yapılamayacak ve her hangi bir fikir ve maksad dolayısıyla olsun sevda-yı silâh ve itilâf ile aradan daha ziyâde zaman geçirilecek olursa fesâd ve ihtilâlin her tarafa sirâyet edeceğinden bihakkın korkulur.”* BOA., DH.MUİ., 160/72, 21.08.1330 (05.08.1912).

51 Hüseyin Kâzım Bey bütün olumsuzluklara rağmen bir çözümün bulunabileceğini düşünmüştür. Bu çözüm öncelikle Osmanlı hükümetinin bölge halkına kendilerinin menfaatinin muhafızlığına emel içinde olmayacağı güvencesini vererek olmalıdır. Hüseyin Kâzım Bey sorunun büyümesinde Osmanlı hükümetinin tereddüt ve endişelerle vakit kaybetmesini büyük bir etken olarak görmüştür.

getirmesi pek mümkündü. Hüseyin Kâzım ortaya çıkacak durumu Osmanlı Devleti'nin kendi eliyle hazırlayacağı bir felaket hali olarak tanımlamıştır.⁵² Ona göre “*sözün ayağa düşürülmesi her türlü râbita-i mantikiyyenin zevâlini istilzâm edeceğinden*” hükümetin er ya da geç isyana karşı yürüyeceğinde şüphe yoktur. Ancak zaruri olan tedbirler temenniden ibaret kalmamalı, gerçeğin vaki olmasında geç kalınmamalıydı. Çünkü yapılması gerekenler, Arnavutluk'un “*herc ü merc*” olmadan ve yabancı istilas gibi bir “*felakete*” maruz kalmasından önce yapılmalıydı.⁵³

Selanik Valisi Hüseyin Kâzım'ın Arnavut sorununa dikkat çektiği sırada Premiti, Ergiri, Prieri ve Valona'da toplanan Arnavut ileri gelenleri 24 Temmuzda Skrapari'de Osmanlı yöneticilerine sunulan talepleri destekledikleri ilan etmişlerdir. Olayların ve Arnavut taleplerinin bir birini izlediği Ağustos başlarında Londra sefirinin ifade ettiği gibi⁵⁴ Osmanlı Devleti için “vahim ve tehlikeli” bir hissiyat ve fikri ortam ortaya çıkarmıştır. Anlaşılan o ki isyanın bitirilmesi için Babialî'ye Arnavut taleplerini kabul etmekten başka bir yol bırakmamıştı.

Nitekim Osmanlı hükümeti, 5 Ağustosta meclisin fesih kararını açıkladığında Arnavutluk sorunu konusunda önemli bir adım atılmış olunuyordu. Arnavutlar Hasan Priştine başkanlığında toplanıp Türk heyetine 14 maddelik bir talepler paketi sunmuş ve 9 Ağustosta taleplerin Babialice kabulü için ultiमत mahiyetinde 48 saatlik süre tanımışlardır. Aksi durumda Üsküp'ü işgal edeceklerini bildirmişlerdir. Bu talepler idare, eğitim, dil, askerlik hizmeti, toplanan silahların iadesi, resmî binaların inşası, gelenek ve göreneklerin muhafazası, genel af, Said Paşa ve Ali Paşa kabinelerinin yargılanması için mahkeme kurulması gibi konulara ilişkindi.⁵⁵ Osmanlı tarafının verilen süre zarfında beklenen cevabı vermemesi üzerine İsa Boletin, Bayram Curri, Hasan Priştine gibi Arnavut liderlerin idare ettiği 30.000 kişilik bir Arnavut kuvveti Üsküp'ü işgal etmiştir. Üsküp'ün işgali 13 Ağustosta Arnavut taleplerine ilişkin Meclis-i Vükelâ kararlarının Tahkikat Heyeti Başkanı İbrahim Paşa'ya iletilmesine neden olmuştur.⁵⁶ Meclis-i Vükelâ'da “umûm Arnavutluk'un ihtiyâcâtı” gerekçesiyle kabul edilen 14 madde şu hususları ihtiva etmiştir. 1-Adlî teşkilata ilişkin kanun tanzimi, 2-Orduların istihdamı, 3-Toplanılan silahların sahiplerine iadesi, 4-Memurların bölgenin dilini, adetlerini bilenlerden atanması, 5-Mekteplere ilişkin düzenlemeler, idadilerin sultanilere dönüştürülmesi yeni sultanî ve ziraî mekteplerin açılıp programlarına mahalli dillerin konulması, 6-Mevvcut medreselerin devamı, yeni medreselerin açılması bunlara bütçe tahsisi, 7-Özel eğitimin serbest olması, 8-İbtidai, rüşdî ve tali okullarda mahalli lisanın tedrisi, 9-Nafia, ziraat, demir yolları, şose yollarının teksiri ve tamiri, belirlenecek elzem hallerde yeni demiryolu ve şose yollarının inşası, 10-Nahiye teşkilatının nüfus, merkeze yakınlık-uzaklık vs. bakımlardan yeniden düzenlenmesi, 11-Osmanlı Devleti, İslam devleti ve hilafet merkezi olduğundan İslam ahlaki ve adabının muhafazasına itina gösterilmesi, 12-Said ve Ali paşalar kabinesinin Divan-ı Aliye sevki, bunun yeni Meclis-i Mebûsan toplantısında görüşülmesi, 13-Olaylara iştirak eden halktan kimseler, asker, jandarma ve diğer memurlar için bir genel çıkarılması, 14-Tahrip olunan evler için belirlenecek bedelin ödenmesi.⁵⁷

52 Hüseyin Kâzım Bey Makedonya'daki Osmanlı askerî gücün eksikliği ve hükümetin ihmali konusunda detayda bazı çarpıcı bilgiler vermiştir. Buradaki askerî kuvvetin eksikliği ısrarla üzerinde durduğu konu olmuştur. Hükümetin sorunun çözümündeki yavaşlık ve ihmaline ilişkin 5 Ağustos tarihli yazısında üç ay öncesinde Selanik Vilayeti'nde 104 yerde jandarma karakolu inşa edileceğini kararlaştırmasına rağmen, sonradan bunun Selanik Vilayeti'ni kapsamadığının ilan edildiği bilgisini vermiştir.

53 BOA., *DH.MUİ.*, 160/72, 21.08.1330 (05.08.1912).

54 BOA., *HR.SYS.*, 151/88, 03.08.1912.

55 Arnavut talepleri konusunda bakınız: *BDFA*, “Annual Report on Turkey for the years 1912”, vol.20, Doc.59, pp.393-394.

56 13 Ağustos'ta İbrahim Paşa'ya telgrafla bildirilen Arnavut taleplerine ilişkin Meclis-i Vükelâ kararları 5 Ağustos tarihindeki toplantısında alınmıştır.

57 BOA., *HR.SYS.*, 153/57, 19.08.1912.

Osmanlı hükümetinin Arnavutlara vermiş olduğu yeni haklar Üsküp'teki isyancıların lideri Hasan Priştine tarafından kabul edilip işgalin sonlandırılması için yeterli görülmiştir. 20 Ağustos'ta Tahkikat Heyeti Reisi İbrahim Paşa'nın acil koduyla çektiği telgrafta⁵⁸ isyancıların Üsküp'ten bütünüyle çekildiği bildirilmiştir. İbrahim Paşa'nın verdiği bilgiye göre Arnavutluk kıyam meselesi 20 Ağustos tarihi itibarıyla sona ermiş bulunmaktaydı. Hasan Priştine, Kruja, Elbasan ve diğer güney Arnavut şehirlerine çektiği telgrafla Arnavut taleplerinin kabul edildiğinden bahisle Türklerle mücadelenin durdurulmasını istemiştir. Bu, "itici gücünü" Kosova vilayetinin oluşturduğu⁵⁹ Müslüman Arnavutların 1912 yılındaki Arnavutluk isyanının sona ermiş olduğu anlamına gelmekteydi.

3-Sonu Gelmeyen Katolik Malisor İsyanı

Müslüman Arnavutların isyanı bu suretle sona etmiş olmakla beraber Osmanlı Devleti için Katolik Arnavutlar/Malisorlar hâlâ bir sorun teşkil etmeye devam etmekteydi. İşkodra'daki Müstakil Fırka Kumandanı Hasan Rıza Bey'in bölgedeki Malisor faaliyetlerine ilişkin Ağustos ortalarında itibaren çekmiş olduğu telgraflarda durumun "vehâmet" noktasında önemini koruduğunu belirtmekteydi. Bu telgraflarda İşkodra, Malisor saldırılarının yoğunlaştığı dolayısıyla da meselenin düğümlendiği yer olarak görünmekteydi. Hasan Rıza Bey'e göre güney ve kuzey Arnavutluk halkının maksadı aynıydı. İşkodra'daki -kısmen Draç (Durrës)'taki- Malisor isyanının önemli bir özelliği Katolik papazlar tarafından idare ve Avusturyaca himaye edilmesi idi. Hasan Rıza Bey, Malisorların amaçlarının Avusturya himayesinde bir muhtariyet elde etmek olduğunun altını çizmiştir. Ona göre her tarafta sükunet tesis edilmiş olmasına rağmen İşkodra'da papazların teşvikiyle Malisor "kıyâmı" büsbütün ortaya çıkmış durumdaydı. Babıali'nin askerî taarruzun durdurulması yönündeki emrinin icra edilmesi sırasında bile küçük Osmanlı müfrezeleri dönüş yolunda Malisor saldırılarına maruz kalmıştır. Bu sırada İşkodra, Tuzi ve Miyet'teki askerî birlikler (70,71 ve 72. alaylar) durumu kontrol eder gibi görünse de⁶⁰ isyancılar genel olarak Arnavutluk'un mevcut durumundan istifade edip fırsat buldukça saldırılarına devam etmişlerdir. Nitekim Hasan Rıza Bey'in 16 Ağustos'ta bildirdiğine göre⁶¹ buradaki Malisor saldırıları püskürtülmüş olmasına rağmen birkaç güne kadar yeniden başlayacaktı.⁶² Saldırıların sonlandırılması için de bir taraftan ıslah heyetinin bir an evvel İşkodra'ya gelmesi istenirken, diğer taraftan yeterli bir kuvvetin Malisya bölgesine (kısmen Gosine, kısmen de Tiran'a) gönderilmesi zorunlu görülmüştür. Gerçekçi bakılacak olunursa bu iç dinamikleri harekete geçirerek sorunu çözmek mümkün görünmüyordu. Çünkü Karadağ, seferberliğini ikmal ile Malisorlara cesaret verdiği gibi, silah ve cephane yardımıyla bulunarak hareketi canlı tutmaya çalışmaktaydı. Üstelik kendi sınırındaki Müslüman topraklarını işgal ederek Osmanlı hükümetini bir emri vaki ile karşı karşıya bırakmak istiyordu. Hasan Rıza Bey'in dediğine göre⁶³ Avusturya ile bu hususta anlaşılmıştı. Hatta "pek yakında" Avusturya himayesindeki Katolik

58 BOA., BEO., 4047/305549, 21.08.1912

59 Bartl, a.g.e., 311.

60 Bu sıralarda bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin yetersizliği, özellikle mevcut kuvvetlerin erzak eksikliği muhtelif telgraflara yansımıştır. Örneğin 16 Ağustos'ta "bitmek üzere olan" askeri erzakın İşkodra'ya deniz yoluyla gönderilmesi istenirken, 17 Ağustos 1912 tarihli telgrafta Gosine ve Manastır'da gerekli kuvvetin toplanması ve Tuzi'nin karşı karşıya bulunduğu tehlike için vakit kaybedilmemesi uyarısında bulunulmuştur. Nitekim, bu uyarıdan sadece altı gün sonra Malisorların bir taraftan Selimiye'den İşkodra'ya giden postaya, diğer taraftan Gosine ve Şayak'taki taburlara saldırışı bilgisi alınmıştır. Bunun üzerine Hasan Rıza Bey yeni tedbirlerin alınmasını tavsiye etmiştir: Tiran ve Gosine askerî birliklerin toplanması, Draç ve Tiran'daki rediflerin silahlandırılıp İşkodra'ya yardıma gönderilmesi. BOA., HR.SYS., 119/47, 08.09.1912, s.10, 18, 19.

61 BOA., HR.SYS., 119/47, 08.09.1912, s.19.

62 Hasan Rıza Bey, 16 Ağustos tarihli öngörüsünde haklı çıktığını sonraki gün bizzat görmüştür. 17 Ağustos 1912 tarihli telgrafına Selimiye Malisorlarına karşı yapılan tazyikatın diğer Malisorlara hiçbir etkide bulunmadığı notunu düştükten sonra İşkodra sancağının vaziyetinin gittikçe "vahamet" arz ettiği uyarısında bulunmuştur. BOA., HR.SYS., 119/47, 08.09.1912, s.18.

63 BOA., HR.SYS., 119/47, 08.09.1912, s.18.

papazlarla Malisorların muhtariyeti için birlikte hareket edeceği söylenmekteydi. Malisor çözümsüzlüğündeki bir diğer faktör de Avusturya'nın meseleye ilgisi ve üstlendiği rol idi. Avusturya dinî politika ekseninde yukarıda belirtildiği üzere Katolik Malisorları himaye ve idare etmekte, bunu da Katolik papazlar vasıtasıyla yapmaktaydı. Kısaca Malisor sorununun çözümünü doğrudan doğruya uluslararası konjonktür ile alakalı idi. Yani bölgede yabancı bir devletin müdahalesini önlemek için Büyük Devletler aracılığıyla Karadağ'ın tarafsızlığının temin edilmesi ve Avusturya'nın Katolik Arnavutlar arasındaki teşvikkâr ve tahrikkâr faaliyetlerine son verilmesi gerekmektedir. Bu sıralarda İngiltere ve Fransa'nın da desteğiyle Avusturya, Malisya'da faal bir duruma gelmiş, bütün Katolik Arnavutları ortak hareket etmek konusunda büyük başarı kazanılmıştı. Amacı Avusturya himayesinde, Katolik papazlar idaresinde bir muhtariyet elde etmek olan bu hareket, doğrudan doğruya Karadağ üzerinden -Malisya'ya- sevk edilen silahlarla da desteklenmiştir. 21 Ağustos 1912 tarihli telgrafta göre⁶⁴ İşkodra'daki Malisor meselesi gittikçe "kesb-i ehemmiyet" etmekteydi. Avusturya'nın müdahalesini önlemek elzemdi; bunun için de İngiltere, Fransa ve Papalık'ın etkisini kullanmak, hatta İngiltere ile bir mukavele yapmak kaçınılmaz görünmekteydi.

Bununla birlikte, ne yapılan uyarıların, ne de hükümetçe alınan tedbirlerin isyan üzerinde bir etkisi görülmemiştir. Çünkü Eylül ayında İşkodra'dan çekilen telgraflar hemen hemen aynı içerikteydi. 7 Eylül tarihinde İşkodra Vilayeti'nden çekilen bir telgrafta Malisor şikâyetlerinin haklı gerekçelere dayanmadığı bildiriliyor,⁶⁵ "bir seneden beri her türlü istekleri kabul edilen" Malisorların gerçek amaçlarının "istiklâllerini kazanmaktan" başka bir şey olmadığına işaret ediliyordu. Bundan on bir gün sonra da vilayetten çekilen başka bir telgrafta⁶⁶ İşkodra'daki ayaklanmanın birkaç istisna ile Katolik Arnavutlara ait olduğu açıkça belirtiliyordu. Bu bağlamda Kosova'daki Müslüman Arnavutların "sükûtlarının" diğer vilayetlere de etki etmiş olduğu, isyan halindeki Arnavutların Müslüman Arnavutlarla iştiraklerinin olmadığı ifade ediliyordu. Diğer taraftan Katolik Arnavutların Avusturya himayesindeki papazlar idaresinde muhtariyet elde etmek amacına tekrar değinilirken, Meclis-i Vükelâca alınan kararların ve genel affın köyler üzerinde hiçbir tesir yapmadığına, yapmasının da mümkün olmadığına işaret edilmiştir. Söz konusu telgrafta buna neden olarak Avusturya konsoloslarıyla papazlarının faaliyetleri bağlamında Avusturya'nın "sürekli olarak" asileri teşvik edici bir rol üstlenmesi gösterilmiştir. Avusturya'nın bu rolüne Osmanlı Devleti açısından "İngiltere ve Fransa ile Avusturya'nın bir aleti olarak görülen" Karadağ'ın müdahil bir tavır alması ihtimalinin ortaya çıkardığı endişeyi de eklemek gerekir. Aslında Katolik Arnavut isyanının geleceği ve Osmanlı Devleti için ne anlam ifade ettiği, Katoliklerle uzlaşmak için giden ancak hiçbir olumlu sonuç almayan Heyetin dönüşüyle anlaşılmıştı. Gelinen noktada İşkodra'daki Kâzım Paşa'nın ifade ettiği üzere⁶⁷ artık Katolik Arnavutların (Malisorların) "elde edilmesine imkân ve ümit" kalmamıştı.

4-Balkan Savaşlarından Arnavut Bağımsızlığına

Müslüman Arnavutların "sükûtu"nun temin edilip Katolik Arnavut hoşnutsuzluğunun devam ettiği 1912 Ekiminde Balkan Savaşı'nın patlak vermesi, Arnavutluk sorununu yeni bir safhaya sokmuştur. Şimdi Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da elinde kalan son toprakları da paylaşılmak üzere Balkan devletlerinin saldırılarına maruz kalmıştı. Peşte Şehbenderine göre Bulgaristan ile sınırdaki kavgalı olma durumundan başka "en ziyâde medâr-ı meşgale

64 BOA., HR.SYS., 119/47, 08.09.1912, s.12.

65 Malisorların şikâyetlerini yerel yöneticiler haklı ve makul görmemiştir. Çünkü Osmanlı yönetimi Temmuz ayı sonuna kadar şahıs başına yarım kile mısır vermiş, yanmış ve zarar görmüş olan evler, kiliseler ve rahipler için tazminat ödemiş, pek çok köydeki ruhban mektep öğretmeni sıfatıyla yeteri kadar para vermişti. Bu şikâyetler bağlamında Malisorlar dört yüz seneden beri yaşadıkları Osmanlı idaresini "vahşet" olarak addederken kendi piskopos ve mezhep memurlarının idaresinde hür ve serbest bir şekilde "onurlu bir yaşam" sürmek istediklerini ilan etmişlerdir. BOA., HR.SYS., 152/39, 28 Ağ. 1328 (10.09.1912).

66 BOA., HR.SYS., 119/47, 08.09.1912, s.9.

67 BOA., HR.SYS., 152/71, 12.10.1912.

bi't-tabi'Arnavutluk'tur."⁶⁸ Gerçekten de birkaç ay içinde Arnavutların da yaşadığı toprakları birer birer kaybeden Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda tutunamayacağı anlaşılmıştır. Sırp Kosova ve Prizren'i ele geçirmiş, Üsküp'e kadar ilerlemişlerdi. Karadağlılar, Novi Bazar üzerinden Körice, Tiran ve Elbasan'ı yani İşkombi nehrini kadar bütün kuzey Arnavutluk'u işgal etmişlerdi. Yunanlılar ise Epir ve Yanya'yı işgal edip Argyro, Kastro ve Vlora ölerine kadar gelmişlerdi.⁶⁹ Kısaca Arnavutların yaşadığı topraklar dört bir taraftan işgal edilmiş ve Arnavut varlığı ciddi bir şekilde tehlike altına girmiş durumdaydı. Fakat bu tehlike Balkan devletleriyle sınırlı değildi. Büyük devletlerin bölgede kendi çıkarları için atacakları adımlar da Arnavut çıkarlarına fazla hizmet etmeyeceğini göstermekteydi. Zira daha savaşın başında Rusya Slavizm adına tarafsız kalmayacağını belli etmişti.⁷⁰ Peşte Şehbenderliği'nin Hariciye Nezaret'i'ne 17 Kasım 1912'de yazdığı üzere Avusturya "*bir müddetten beri*" önce gizli, sonra da açık bir şekilde asker toplarken, Rusya da buna karşın "*hayli*" tedbirler almaktan geri durmamaktaydı. Diğer taraftan İtilaf devletleri de Arnavutların hiçbir zaman milliyet teşkil ettiklerini düşünmüyor, onları çoğunlukla Müslüman kabul ettikleri için Arnavutluk'a muhtariyet ya da istiklal verilmesinin aleyhinde bulunuyorlardı. Ayrıca Arnavutluk'un istiklali veya bağımsızlığı daha sonra bölgenin Avusturya ve İtalya boyunduruğuna düşmesi olarak görülüyordu. Bu ise Slavizm cereyanına karşı Yunanistan ve Romanya'nın dâhil olacağı ortak bir cephenin güçlendirilmesi ihtimalini artırıyordu.⁷¹ Savaşın ortaya çıkardığı bu hengâmede Arnavutluk'un birliğini tesis etmek ve bu suretle bir prens seçmek de çok zor görünüyordu.⁷²

Arnavut liderler savaşın başlamasıyla meydana gelen Sırp ve Karadağ saldırıları karşında harekete geçmekte gecikmediler. Fakat burada karar vermeleri gereken bir durum vardı. Sami Frasherî'nin dediği gibi Türklerle birlikte mi, yoksa onlardan ayrı mı hareket edilecekti. Bunda tam bir fikir birliği olmamakla beraber Arnavutların yaşadıkları şehirlerde, özellikle de Kosova ve Makedonya'da "*Anavatan'ın Kurtuluşu Gizli Teşkilatı*" toplantılar tertip etmeye başlamıştır. 16 Kasım 1912'de Üsküp'teki toplantıda Arnavutlar, büyük devletlere gönderdikleri beyannamede "*Türk hâkimiyetinin devamı için değil, aksine kendi memleketlerinin bağımsızlığı için silaha sarılacaklarını, dört Arnavut vilayetinde yabancı hâkimiyetinin hiçbir türüne müsaade etmeyeceklerini*" bildirmişlerdir.⁷³

Bu arada Arnavut bağımsızlık hareketinin lideri İsmail Kemal Bey, Balkan İttifakının Arnavut topraklarını tehdit ettiğini görüp bağımsızlık ilanının "*zamanı geldiğine*" inanarak -Kamil Paşa'nın hükümette nazırlık görevini reddedip-Bükreş'e gitmiştir.⁷⁴ Burada bir toplantı yaparak Arnavutluk'u organize edecek adımlar atmıştır. Arnavutluk'a gönderdiği telgrafla Arnavutları ulusal hedeflere kanalize etmeye çalışmıştır. Avusturya'nın desteğini almak amacıyla Viyana'da görüştüğü Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold'un desteğini almıştır.⁷⁵ Avusturya'nın yardımıyla 19 Kasım'da yanında bulunan muhtelif mezheplere mensup on dört kişiyle Triyeste'ye, oradan Dıraç'a, Dıraç'tan da Avlonya'ya

68 BOA., HR.SYS., 2070/4, 17.11.1912.

69 Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, Çev: Ayşegül Yaraman Başbuğu, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s.390.

70 BOA., HR.SYS., 2070/2, 31.10.1912.

71 Peşte Şehbenderi, itilaf devletlerinin anti Slav politikalarına göre Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasını zor görse de, Babiali'nin Yunanistan, Romanya ve İtalya ile bir savunma ve saldırı anlaşması yapmasını en geçerli yol olarak düşünmüştür.

72 BOA., HR.SYS., 2070/4, 17.11.1912. Prens seçimi konusunda o sırada Napoli'de yaşayan İskender Bey'in kızından gelen Dük Datlati ismi öne çıkan isimlerden biri olmakla beraber Arnavutların bunu kabul etmesi mümkün görünmüyordu. Bu dönemde Arnavutluk prensi olarak adı geçen isimlerden biri II. Abdülhamid'in mahdumlarından olan Burhaneddin Bey'dir.

73 Bartl, *a.g.e.*, s.313-314.

74 İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, Ed: Sommerville Story, Çev: Adnan İslamoğulları, Rubin Hozha, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.265.

75 Berchtold'un desteği Arnavutluk'un birliğini garanti etmiyordu. Avusturya, Katoliklerin bulunduğu kuzey Arnavutluk'u nüfuz sahası olarak görmekteydi.

geçmek üzere hareket etmiştir.⁷⁶ İsmail Kemal Bey Avlonya'da büyük bir coşku ve sevgi gösteriyle karşılaşmıştır. Burada Kongre'yi toplamak için uygun bir zemin bulmuştur. Ona göre⁷⁷ Avlonya'yı "*mukaddes bir vatanseverlik ateşi sarmıştı.*" Bu suretle İsmail Kemal Bey, Kasımın 15'inde "*Arnavutluk'un her tarafından işgale uğramış ya da uğramamış*" Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşan seksen üç kişiyle kongreyi açmıştır.

Kongre, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir engellemesine maruz kalmadan çalışmalarını sürdürmüştür. Bunun nedeni Arnavutluk'un muhtariyeti için çalışıldığına inanılmasıydı. Nitekim Meclis-i Vükelâ'nın Avlonya Kongresi'nin sonuçlanmasından bir gün önce 27 Kasım 1912'de aldığı kararda söz konusu kongreye engel olunmaması istenmiştir. Buna gerekçe olarak İsmail Bey'in devletçe de gerekli görülen "*Bütün Arnavutluk'un tefrik kabul etmemek üzere idâre-i mümtâze şeklinde bulundurulması*" fikrinde olduğunun düşünülmesi idi.⁷⁸ Nihayette kongre on üç gün süren çalışmaları sonunda Arnavutluk'un bağımsızlığının ilanına karar verilmiştir. Akabinde kurulan Geçici Hükümet'in başkanlığına İsmail Kemal Bey seçilmiştir.⁷⁹ İsmail Kemal Bey'in "*yeni devletin tesisi*" diye isimlendirdiği yeni oluşum, büyük devletlere ve Babialî'ye bir telgrafla⁸⁰ bildirilmiştir. Telgrafta Arnavutluk'un siyasi bağımsızlığı ilan edildikten sonra teşekkül eden geçici hükümetin görev ve yükümlülüğünün "*Sırların imha tehdidi altında bulunan Arnavut milletinin haklarını korumak ve yabancı işgali altındaki Arnavut topraklarını kurtarmak*" olduğu belirtilmiştir. Yine Arnavutların medenî dünyadan "*milli mevcudiyetlerini hedef alan tüm saldırılara*" ve topraklarının parçalanmasına müsaade edilmemesi için kendilerine "*kucak açılması*" talebi dile getirilmiştir. Arnavut taleplerinin gerçekleşmesi için de İngiltere'nin ikna edilip onayının alınması hayati önemde görülmüştür. Telgrafta elde edilmek istenen amaç ise "*Balkan devletleriyle sulh içinde yaşamak ve denge unsuru olacak*" bir konum elde etmek olarak belirlenmiştir. Arnavutluk'un sorunlarına ve geleceğine ilişkin kongre kararında İsmail Kemal Bey'in etkisi açık bir şekilde görülmektedir. İsmail Kemal Bey, esas olarak müstakil Arnavutluk'u yapılandırmak ve büyük devletlere Arnavutların kendi kendilerini idare edebileceklerini gösterip güvenini kazanmak düşüncesindeydi. O, netice itibarıyla Arnavutluk'u Avrupa milletler ailesine dâhil etmek istiyor, bu nedenle de Arnavutluk'a Avrupalı bir hükümdarın kılavuzluk etmesi gerektiğine inanıyordu. Bunda din meselesinin etkili olmayacağını, Müslüman, Katolik ve Ortodoks Arnavutların eşit, tam özgür ve aralarında hiçbir rekabet ve ayrıcalığın bulunmayacağını ileri sürüyordu.

Arnavutların bağımsızlık ilanı karşısında Osmanlı hükümetinin egemenlik haklarından vazgeçmeyeceği şüphesizdi. Ancak yeni koşulların ortaya çıkardığı durum karşısında kabul edebileceği hususlarda karşı tarafı ikna etmesi gerektiğini de biliyordu. Babialî'nin istediği Arnavutluk'un Osmanlı hanedan üyesi tarafından idare edilen vasal bir statüde olmasıydı. Sadrazam'ın İsmail Kemal Bey'e gönderdiği mektupta Kırım örneği verilerek Arnavutluk için bunun bir mecburiyet olduğu belirtilmiştir. Şöyle ki Kırım'ın Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsız hale getirilmesi gelecekte Rusya hâkimiyetine girmesinin ilk adımını teşkil etmişti. Arnavutluk'un bağımsızlığı da benzer şekilde ileride buranın Avusturya ya da İtalya'nın işgaline davetiye çıkarması demektir. İsmail Kemal Bey cevabî mesajında Sadrazama "*Arnavutluk'un Avusturya ya da İtalya'ya değil, Arnavutların var olma ve ayrı bir milliyete sahip olma hakkına ve büyük güçlerin milliyetlere saygı gösterme görevine güvendiğini*" belirterek teklifi reddetmiştir. Osmanlıları "*hür milletlerin olsa olsa kötü bir savunucusu*" olarak ta'riz eden İsmail Kemal Bey sonraki benzer teklifleri de "*Düvel-i Muazzama'ya güvenen Arnavutlar için*" değersiz bularak geri çevirmiştir. İsmail Kemal Bey'e göre

76 BOA., HR.SYS., 153/47, 19.11.1912 (Trieste Şehbenderliği'nin tahrirati).

77 İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, s.266.

78 BOA., MV., 171/53, 17.12.1330 (27.11.1912).

79 Geçici Hükümetteki bakanlıklar şu şekilde oluşturulmuştur. Başbakan ve Dışişleri Bakanı İsmail Kemal, Başbakan Vekili Dom Nikolle Koçorri, İçişleri Bakanı Müfid Libohova Bey, Maliye Bakanı Abdi Toptani Bey, Savunma Bakanı Mehmed Deralla Paşa, adalet Bakanı Petro Poga, Kültür Bakanı Midhat Frasherri, Tarım Bakanı Pandeli Cale, Posta Bakanı Lef Nosi. Bartl, a.g.e., s.315.

80 İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, s.267.

Arnavutluk'un bir kısmı Osmanlı kuvvetlerinin tehdidi altındaydı. Ülke bir yandan Sırpların, diğer yandan Yunanlıların işgaliyle karşı karşıyaydı. Yunanlıların Avlonya'yı kuşatıp bombalaması halkta bezginlik yaratmış, telgraf hatlarının tahrip edilmesiyle de dış dünya ile bağlantısı koparılmıştı.⁸¹ Bu bakımdan İsmail Kemal Bey Arnavutluk'ta idarenin yeniden yapılandırılması ve düzenin sağlanması için millî bir reaksiyonla işgallere karşı mücadele edilmesini ve bu mücadelede büyük devletlerin desteğinin alınmasını zarurî görmekteydi.

Geçici hükümet bağımsızlığın ilanından itibaren büyük devletlerin desteğini almak üzere bazı önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda İsmail Kemal Bey, Roma, Viyana, Paris ve Londra'yı dolaşmıştır. O, bu suretle aşağıda değinileceği üzere Osmanlı Balkanlarının taksiminin ele alındığı Londra Konferansı (30 Mayıs 1913)'na uzanan süreçte Arnavut toprak bütünlüğünün savunulması, Geçici Hükümetin istikrarı ve bu vesileyle iç meseleleri ortadan kaldıracak prens seçimi konusunda uygun bir konum elde etmeye çalışmıştır.

Arnavut ulusal hareketinin istikametinde İtalya her zaman ayrı bir yere sahip olmuştur. İtalya gerek Avrupa kuvvetler dengesi, gerekse Balkanlara özel ilgisi nedeniyle hep bir denge unsuru ve belirleyici bir güç olarak görülmüştür. Esasen Arnavutların da bağımsızlık yolunda İtalya'dan beklentileri yüksekti. Roma Sefaret'i'nin 4 Aralık 1912 tarihli tahriratına bakılırsa "*Arnavutluk istiklâli hakkında hükümet-i kraliyenin müzâheretini [yardımını] talep etmek üzere*" İtalyan-Arnavut komitaları ile komita şube reisleri tarafından İtalyan Başbakan G. Giolitti'ye "her gün" telgrafnameler göndermekteydiler. İtalya'da Arnavut cemaatine yakınlığı ile bilinen mebuslardan bazıları Başbakan nezdinde görüşmeler yapmaktaydı. Bu görüşmelerden Alessandro Turko adındaki bir vekille yaptığı görüşmede İtalyan Başbakan "*hükümet-i kraliyenin âmâl ve makâsıd-ı siyâsiyesinin cemâ'at-i mezkûrenin şanlı Arnavud kavminin istiklâli husûsundaki âmâl-ı necibesine muvâfık bulunduğunu*" beyan etmiştir. İtalyan kamuoyu da Arnavutluk meselesine "pek ziyade" ilgi gösteriyorlardı.⁸² Bu noktada şu hususun altını çizmek gerekmektedir. İtalyan hükümetinde Arnavutluk'un bağımsızlığı ya da muhtariyeti konusunda bir görüş birliği mevcut değildi. Mesela İtalyan Dışişleri Bakanı, İsmail Kemal Bey'in bütün Arnavut unsurlarını temsil etmediğini düşünüyor, onun bağımsızlık yönündeki kararının hiçbir sonuç doğurmayacağına inanıyordu. Bu nedenle böyle bir karara ciddiyetle bakılmayacağını ifade ediyordu. Bu arada Arnavutluk'un Sırbistan ve Yunanistan tarafından yutulmasına izin verilmemesi gerektiğini savunurken böyle bir ihtimali bertaraf etmek için de Yunanistan ve Sırbistan'a "arâzice bazı ta'vizâtta bulunmak gerektiği"ni ileri sürüyordu. Bütüncül bakıldığında, İtalya Sefiri Nabi Bey'in de belirttiği üzere İtalyan devleti Arnavutluk'a muhtariyetin mi yoksa bağımsızlığın mı verilmesinin gerekli olduğuna henüz karar vermiş değildi. Nabi Bey'in 8 Aralıktaki telgrafında kesin tespit etmiş olduğu bir husus vardı: "*Müstakil bir Arnavudluk tesisi fikri galebe edecektir.*" Bu tespitinin gerekçelerini açıklamaz ancak Osmanlı Devleti'nin Arnavut bağımsızlık hareketinin önüne geçmek için ne yapılması gerektiği konusunda tavsiyede bulunur. Buna göre Osmanlı topraklarında ikamet eden Arnavutların bağımsız bir Arnavutluk'a karşı olduklarını gerek basın yoluyla, gerekse başka vasıtalarla Avrupa'ya duyurması gereklidir.⁸³

Bağımsızlık hareketinin ortaya çıkardığı sorunlar bununla sınırlı değildi. Garp Ordu Kumandanı Ali Rıza Paşa'nın 13 Aralık 1912 tarihinde bildirdiğine göre Avlonya'daki İsmail Kemal'in öteden beri yürüttüğü istiklal hareketi memurlar ve halk arasında zihinleri karıştırmakta, idare ahengini ihlal etmekte ve Osmanlı ordusundaki Arnavut askerlerin firarını kolaylaştırmaktaydı. Bu hususta uygun tedbirlerin alınması kaçınılmazdı. Bu

81 İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, s.267-268.

82 BOA., HR.SYS., 2085/17, 04.12.1912. Arnavutluk meselesine dair İtalyan gazeteleri sadece çeşitli yerlerden gelen telgraf haberlerini sütunlarına taşımışlardır. İtalyan basınında Arnavutluk'un bağımsızlık meselesinin geniş yer bulmamasının nedeni, İngiltere'nin İtalya'yı Balkanları karıştırmakla itham etmesine fırsat vermemek içindi. Roma Sefiri İtalyan hükümetinin gazetelere bu yönde tebliğat ve ihtârâtta bulunduğunu ifade etmektedir. BOA., HR.SYS., 2085/17, 04.12.1912.

83 BOA., HR.SYS., 2085/28, 08.12.1912.

çerçeve de İsmail Kemal Bey'le bir uzlaşma zemini bulunmaya çalışılmıştır. 11 Kasım'da alınan cevabî telgrafta İsmail Kemal Bey hareketinin gayesini şöyle açıklamaktaydı: "Avrupa'ya karşı olan vaz'iyet-i hâzıramız vatanımızın içine her taraftan girmiş olan düşman ordularını mümkün mertebe tard eylemek Arnavutluk'ta ahvâl-i ictimâ'îye ve mezhebimize bir hükümet-i millî teşkilî muhâl (imkânsız) olduğunu iddî'â-yı a'dâmıza (düşmanımızın iddiasına) karşı bir mevcûdiyet ve satvet-i milliye göstermek ve in'ikâdi karîb olan konferansa bir millet-i hüre (hür bir millete) ve teşekküle hâlisle dâhil olmak maksadına müsteniddir. Arnavutluk hükümetinin teşekkül-ü kat'isi Devlet-i Osmaniye'nin Rumili'de temin edeceği derece-i hâkimiyete muzır olmamak Arnavudlarca müstelzendir. Bizim bu güne hedefimiz Avrupa tarafından akvâm-ı Balkaniye ile aynı surette mu'amele görmek ve kendimize bir hayât-ı siyâsiye temin eylemektir." Görüldüğü gibi İsmail Kemal Bey, düşmanlarını Arnavut topraklarından atıp yeni bir siyasi hayattan söz ederken bunun sadece ve sadece Arnavutluk'un "hür lüğüne" matuf olduğunu açıklıyordu. Osmanlı Rumelisi ve Arnavut Geçici Hükümeti'nin durumuna Avrupa'nın karar verişine kadar mevcut duruma rıza gösterilmesini isteyen İsmail Kemal Bey, Osmanlı makamları ile Geçici Hükümet'in işbirliği içinde olmasını iki tarafın menfaati gereği lüzumlu ve arzu edilir görmüştür. Özellikle Yanya'nın direnişine yardım etmek için Babiali ile birlikte hareket etmek üzere uygun kişileri aracı kılmaya hazır olduğunu göstermiştir. Hariciye Nezareti 13 Aralık 1912 tarihli telgrafında Avlonya'daki İsmail Kemal Bey ile iyi ilişkilerin devamına karar vermiştir. Açıkçası savaşın ortaya çıkardığı şartlar tarafları birbirine mecbur hale getirmişti; ancak bir ikilemin ortaya çıktığı da kesindi. Osmanlı Devleti'nin Geçici Hükümet ile iyi ilişkilerin devamına karar vermesi kendisi açısından bağımsız Arnavut hareketinin tanınması anlamına geliyor muydu? Aslında bu çelişkiye Garp Ordusu kumandanı Ali Rıza Paşa da dikkat çekmiştir:

"İsmail Kemal Bey'in bâlâdaki telgrafında hükümet-i Arnavudiye nâmıyla bir hükümet-i müstakile teşekkül etmiş idüğü ve işbu teşkilâtın idâmesine lüzûm-u siyasi görüldüğü bildirilmiş ve Mahmud Hayret Paşa'nın telgrafından ise bu heyetin ayrıca bir hükümet tasmin edeceği anlaşılmıştır. Evvelce de arz eylediği üzere müstahfiz (koruyucu) ve silah altında ikmâl ve redif askerinin grub grub firar etmesine ve hatta kıtaat arasında sadakatine ahd edilmemiş bir bayrağa hizmet edilmiş olduğu gibi hissiyât uyandırmasına sebep olan şu hükümet-i cedideye karşı Babiali'nin tarz-ı telakkisi ve ona nazaran ordunun bunlarla itilâf veya 29 Teşrin-i Sani 328 tarihli telgrafnamede emir buyurulan hüsn-ü münâsebâtı ne şekilde vukû' bulacağı gayet vazih bir surette bilinmek muktezidir. Ber vech-i ma'rûz Avlonya'da kalan zabitan ve efrâd hakkında yapılacak mu'amele ve her bayrak keşide edilen mevki'deki mevki' kumandanları tarafından tarz-ı hareketleri hakkında yapılan istizâna cevâb ancak o vuzûh sayesinde anlaşılmış olacaktır. Yunanla muhârib bulunan ordunun ma'rûz-u hissiyât ve ahvâl karşısında ma'nen müteessir kalacağı bedihî bulunduğundan maddeten bir hareketde bulunması ihtimâlinin nazar-ı dikkatten dûr tutulmamasını arz ederim."⁸⁴

Ali Rıza Paşa, burada çelişkiyi ortaya koyarken, meselenin birkaç girift noktası daha kendini göstermiştir. Bir kere Osmanlı ordusundaki firarların önlenmesinde yeni teşekkül eden "heyet-i müstakile (Geçici Hükümet)"nin inisiyatif sahibi olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan Avlonya gibi Arnavutların yoğun yaşadığı şehirlerde askerî ve sivil yöneticiler üzerinde Geçici Hükümet'in söz sahibi olması durumunda bu şehirlerde Osmanlı Devleti'nin otoritesi ve varlığının ciddi bir tehdit altında olduğunun görülmesidir.

Nihayette Osmanlı hükümeti, Yunan tehdidi karşısında ne pahasına olursa olsun Geçici Hükümetle "hüsn âmîzişde bulunmak (iyi geçinmek)" zorunda olduğunu görmüştü. Meclis-i Vükelâ 15 Aralık 1912 tarihli toplantısında "Yunanilere karşı kemâ-kân (eskisi gibi) harekete devam olunmakla beraber Arnavutlar hakkında sabir ve teenni ile (ihtiyatla) mu'amele olunmasını" karar vermiştir. Taraflar arasında iyi ilişkilere dayalı bir bağ kurulamayacağı

84 BOA., BEO., 4127/309494, 13.01.1301 (23.12.1912).

çok geçmeden anlaşılmıştır.⁸⁵ Berat'ta Osmanlı ordusundaki Arnavut asker muhtariyet idaresi bahanesiyle silahlarını depolara koymamakta ve Yanya'ya gönderilmelerine karşı çıkmaktaydılar. Hatta bunu teklif edenler "şiddetle tahkir edildiklerinden" bu tür teklifler ileri sürmeye cesaret dahi edilemez olmuştu. İşin asıl sorunlu tarafı Geçici Hükümet'in bölgede meşru ve egemen güç olarak hareket edip otoritesini tesis etmek istemesiydi. Meclis-i Vükelâ'nın toplandığı gün Avlonya'daki Geçici Hükümet tarafından memurların kendi namına görev yapmalarını kabul etmelerini, aksi durumda yirmi dört saat zarfında görevlerini terk etmelerini bildirmiştir.⁸⁶ Bu durum Geçici Hükümetin bağımsız bir yönetim olarak bölgedeki Osmanlı Devleti'nin meşru otoritesini yok saymasından başka bir şey değildi. Ali Rıza Paşa'nın "Arnavutluk'taki ilân-ı istiklâl harekâtı memûrîn-i dâhiliyenin ezhânını teşvîş ve ahenk-i idâreyi ihlâl eylemesi" nedeniyle hükümetçe izlenecek politika konusunda görüş sorması üzerine Meclis-i Vükelâ 21 Aralık 1912 tarihinde "*Arnavutluk'a muhtâriyyet-i idâre verilmesi esâsen mukarrer olub netice-i musâlahaya kadar*" bölgedeki askerî ve mülkî görevlilerin görevine eskiden olduğu gibi devam etmelerine karar vermiştir. Ayrıca savaşın ortaya çıkardığı mevcut durum göz önünde bulundurularak Osmanlı Hükümeti ve "*teşkiline çalışılan Arnavutluk'un*" menfaatlerine uygun sonuçlar elde etmek için Osmanlı ordusuna yardım edilmesi, erzak ve diğer gereçlerin tedarikine gayret edilmesi hususunda İsmail Kemal Bey'e tavsiyede bulunulması istenmiştir.⁸⁷

Yukarıda Meclis-i Vükelâ kararında da belirtildiği gibi Arnavutluk'un geleceğine ilişkin önemli kararlar 17 Aralık 1912 tarihinde Londra'da toplanan Büyük Elçiler Konferansı'nda alınmıştır. Nihai olarak 15 Temmuz 1914'e kadar devam eden konferansta Avusturya-Macaristan ve İtalya bağımsız bir Arnavutluk Devleti'nin kurulmasından yana iken İngiltere ve Almanya tarafsızlık politikası izlemekteydiler. Rusya, Arnavut topraklarını yayılması sahası olarak gördüğünden Sırbistan ve Karadağ'ı destekliyordu. Fransa ise Rusya gibi güçlü bir Sırbistan'dan yana olduğundan Arnavut taleplerine karşı idi.⁸⁸ Sonuçta Balkan krizini çözmek ve barışı tesis etmek gayesiyle toplanan Londra Sefirler Konferansı Arnavutluk Devleti'nin kurulmasını kabul etmiştir. Konferans 21 Aralık'taki toplantısında kurulacak olan Arnavut devletinin "muhtariyetle" idare edilmesine karar vermiştir. Bu muhtariyet idaresi de Avrupa'nın kefaleti altına sokulmuştur. Ancak Arnavutluk'un muhtariyet idaresinde sultana bağlılığının esasları henüz konferansta mevzubahis edilmemiştir.⁸⁹ Bu esasların sulhun akdedilmesinden sonra kararlaştırılacağı düşünülmekteydi. Bu arada konferansta Sırbistan'a Adriyatik'te ticari bir çıkış verilmesi kabul edilmişti. Kuşkusuz sınır düzenlemesi konferansın devam eden oturumlarında üzerinde uzlaşılması zor görünüm başlıca hususlardan biri olmuştur.

Doğal olarak sınır sorunu 1913 yılına intikal etmiştir. Sorunun çözümüne ilişkin çeşitli projeler ortaya atılmıştır. Bu projelerden biri olan Balkan projesi İşkodra'yı Karadağ'a, Epir'i Sırbistan'a bırakıp Arnavutluk sınırı olarak Derin havalisini, batıda Karaderin'den Ohrid Gölü'ne, güneyde Adriyatik Denizi'ni Avlonya'ya bağlayan kısımlar olarak tayin edilmiştir. Avusturya'nın ileri sürdüğü diğer proje ise kuzeyde İpek'ten Ohrid Gölü'ne uzanacak olan Arnavutluk sınırı Debre ve Yakova'yı içene alacaktı. Avusturya projesi İşkodra ve Yanya'dan başka İpek ve Prizren gibi yerlerin içinde bulunacağı bir tür Büyük Arnavutluk'u savunmaktaydı. Zira Avusturya'ya göre "İşkodra'sız, Yanya'sız, Prizren'siz bir Arnavutluk'un kalbi ve midesi olmayan bir vücuda" benzemekteydi. İtalya daha zayıf bir Arnavutluk'u savunmakta olup İşkodra'nın Arnavutluk'a bırakılmasından yanaydı. Rusya ise Yanya ve Yakova'nın Sırbistan'a verilmesini istemekteydi.⁹⁰

85 BOA., MV, 172/8, 05 M. 1331 (15.12.1912).

86 BOA., BEO., 4127/309494, 13.01.1301 (23.12.1912), s.3.

87 BOA., MV, 172/17, 12.01.1331 (22.12.1912).

88 Stavrianos, a.g.e., s.510.

89 BOA., HR.SYS., 2070/12, 21.12.1912.

90 Fahri Maden, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1878-1913)", *Avrasya Etütleri*, sa.39, T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2011, s.189.

Arnavutluk toprakları üzerindeki tartışma ve pazarlıkların devam ettiği 1913'ün Ocak ayında Geçici Hükümet bir muhtıra ile Arnavut taleplerini konferansa iletmıştır. Geçici Hükümetin sınır talebine bakıldığında, Arnavutluk sınırının mevcut Karadağ sınırından başlayarak bilhassa İpek, Metroviçe, Priştine, Üsküp, Manastır şehirlerini kapsayacak şekilde Meçde'ye kadar gitmesi ve bu şehirlerin Preveze'ye ulaşan mevcut sınırlarını muhafaza etmesi istenmiştir.⁹¹ Arnavutların sınır talebindeki amacının ise komşularıyla 'devamlı ve samimi' ilişkilerde bulunmaktan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Sınır tayinin coğrafi ve tarihî şartlar düşünülmeden ve Arnavutluk'u Avrupa'dan soyutlar bir şekilde yapılmasının, Arnavutluk hükümetinin maddeten yaşamasını imkânsız hale getireceği ve bu suretle de Arnavutları yaşaması için gerekli olan tabii gelişme ve kalkınma kaynaklarından mahrum bırakacağı anlamına geldiği belirtilmiştir. Sınır tayininde demografik faktörlerin dikkate alınmasını isteyen Geçici Hükümet, her türlü etkiden uzak ve Arnavut müstakil hükümetine komşu hükümetleri "teskine medar olacak surette" bir Karma Komisyon'un kurulmasını önermiştir. Muhtırada Arnavutların "istiklâl-ı tam" talebine vurgu yapılarak Arnavutluk'un saadet ve refahına ulaşmak için Avrupa medeniyeti dairesine girmek isteği tekrarlanmıştır.⁹² Arnavutlar atalarından bir miras olarak intikal eden "istiklâl-ı tam"ı gelecekte karşılırlarına çıkacak zorlukları yenecek güç olarak görmüşlerdir.⁹³ Yine muhtırada Arnavutluk'un Balkan sulhundan yana olduğu belirtilmiştir. Ancak konferanstan "Arnavutluk'un vahdet-i milliyesinin doğru ve devamlı bir siyasi teşkilatla tasdik ve teyit edilmesi" talebinde bulunulmuştur. Geçici Hükümet Balkan sulhu için kabul edebileceği şartları serdederken Arnavutların hukukunun feda edilmesine ve gelecekteki istiklaline saygı göstermeyen esaslara tahammül edilmeyeceğini bir tür kırmızı çizgi olarak ortaya koymuştur. Zira Arnavutların "kendi kendilerini idare edecek" olgunluk ve tecrübeye sahip olduğu zikrediliyordu. Buna göre nasıl ki reşit olan bütün milletler kendi kendilerini idare etme hakkına sahip olduklarını göstermek için bir takım fedakârlıklara katlanıp birçok elem ve ıstırap devreleri geçirmeleri gerekirse, Arnavutlar da kısa zaman önce kendilerine karşı reva görülen şiddetli tenkil hareketini buna delil olarak gösterebilir. Balkan meselesinde Geçici Hükümet esas olarak "Balkanlar Balkanlılarıdır" prensibinden hareketle coğrafi ve etnografik faktörleri işlemeye çalışmıştır:

" 'Balkanlar Balkanlılarıdır' düstûru kabul edildikten sonra adilâne ve insaniyetperverâne olduğu derkâr olunan bu düstûra tamamiyle tevâfuk etmeyen bir taksimi anlamak müte'assir (güç) olur. Binâen 'aleyh her hükümete aid olan hudûdun ta'yininde o hükümetin ahvâl-i coğrafya ve etnografiyesi nazar-ı i'tibâra alınmadığı takdirde Balkan şibh-i ceziresine sükût-u tâm hâsil olmuş nazarıyla bakılamaz. Ahâlîsinin ekserisini Arnavudlar teşkil eden arzâiyi ecnebi bir hükümetin taht-ı idâresine vaz' etmek tohm-u nifâk ve şikâki (ihtilafı) idâme eylemek demektir."

Bu meyanda Arnavutlar için ümit edilen geleceğin ise medenî milletler camiasında yer almak olduğu zikredilmiştir. Muhtırada ileri sürülen iddialarından biri de, Ulahların kendi emniyet ve siyasi hayatları konusunda Arnavutlarla bir arada yaşamak istedikleridir. Nihayetle Geçici Hükümet'in konferansta Büyük devletlerden istedikleri, "mazide ıstırap ve elem çekmiş" ve "istikbâli hakkında fevka'l-âde ümit ve itimâd içinde bulunan" Arnavutların meşru taleplerine kayıtsız kalınmamasıdır.

91 BOA., HR.SYS., 2070/14, 09.01.1913.

92 Muhtırada Arnavutların gelecek ümidi ve medeni milletler arasında yer edinme hedefi şu şekilde ifade edilmiştir. "İşte terakkiyât-ı umümiyeye iştirâk ve medeni milletler miyânında ihrâz-ı mevki' etmek (mevki elde etmek) arzusunda bulunan Arnavutların düvel muazzama tarafında kendileri için temin edilmesini ekiden talep eylemekde oldukları âtî bundan ibarettir." BOA., HR.SYS., 2070/14, 09.01.1913, s.12.

93 Muhtırada bu durum şöyle ifade edilmiştir: "Teşkilât-ı mezkûre Arnavutluk'un istiklâl-ı tâmmından başka bir şey olamaz. Zira gerek ecdâddan mevrûs olan ve gerek hâricden gelen tesirâtın münba'is (ileri gelen) bi'l-cümle mevânî ve müşkilâtın kâffesi âtiyen ancak bu istiklâl sayesinde bertaraf edilebilecektir." BOA., HR.SYS., 2070/14, 09.01.1913, s.5.

Geçici Hükümet, istedikleri esaslar çerçevesinde bir Arnavut devleti kurmak için Arnavutları örgütleyerek aynı hedefe kanalize etmek ve büyük devletlerin desteğini almak zorunda olduklarının farkındaydı. Bu bakımdan kendi namına bir takım beyannameler tanzim ederek “şurada burada” toplantılar tertip etmiştir. Kesin olarak bu beyannamelerin içeriği Osmanlı Devleti’nin menfaatlerine uygun düşmemektedir. Geçici Hükümet adına yapılan toplantıyı düzenleyenler arasında mazul emekliler, savaş nedeniyle memuriyet yerinde bulunmayıp yine de fiilen hizmette görünenler vardı.⁹⁴ Bu durum Osmanlı Devleti’nin yerel yönetim üzerinde bölgede bir otoritesinin kalmadığını göstermektedir.

Konferans sorunu ele almaya devam ede dursun Balkanlı güçler hedeflerine uygun olarak fiili bir durum yaratmak için savaşmaya devam etmekteydiler. Topraklarını savunmak için savaşan Osmanlı Devleti ile Arnavutların kaderi ortak olmasına rağmen, Osmanlı ordusu birçok yerde Arnavut muhalefeti ve mücadelesiyle karşı karşıya kalmıştır. Birkaç örnek 1913 Ocağında Martına kadar şu şekilde sıralanabilir: 9 Ocakta Penarit Arnavutları Yunanlılarla anlaşarak Osmanlı askerini köylerine sokmamıştır. Aynı gün Himara’ya tasarlanan bir taarruz Avlonya’dan gelen dört Arnavut delegenin telkini üzerine Arnavut gönüllülerin görevlerini bırakmaları nedeniyle yapılamamıştır. 20 Ocakta 6. Kolordu Gostoviç’te Arnavutlar tarafından pusuya düşürülmüştür. 11 Şubatta Osmanlı Hükümeti Arnavutluk’un muhtariyetini tanıyıp Osmanlı bayrağı ile Arnavut bayrağının birlikte asılmasını tebliğ etmişse de Geçici hükümet buna hiç de aldırış etmemiştir. 4 Martta Arnavut erleri hep birlikte silahlarıyla kaçtıklarından Osmanlı siperleri boş kalmıştır. 12 Martta Aziz Bey, Arnavut köylerinin Osmanlı askerlerine kurşunlar attığını, Türk kuvvetlerinin ağır hakaretlere maruz kalıp yolları tutan Arnavutların saldırısı karşısında kayıplar verdiğini bildiriyordu. Kara Said Paşa’nın 16 Mart tarihli telgrafında da benzer tabloya Klisura, Berat, Tepedelen bölgesinde rastlanıyordu. Kara Said Paşa’nın Garp Ordusu Kumandanlığı’na yazısında söylediklerine bakılırsa her halde verilen örneklerin en çarpıcısı şu ifadeler olsa gerektir. “Avlonya’nın [Osmanlı] Ordu(su) aleyhinde beslemekten vazgeçmediği gaddarane husumette devam ettiğine göre bir an evvel bu zavallı masum Anadolu efradının tahlis-i can ve hayatları vücup derecesindedir.”⁹⁵ Bu örnekler uzatılabilir. Kesin olan bir durum vardı ki, Hasan Pıştine, Necip Draga, Bayram Curri ve Salih Gyuka’nın imza koydukları açıklamada ilan ettikleri gibi “Arnavutlar Balkanlarda Türkiye’yi savunmak için değil, kendi topraklarını savunmak için silaha sarılıyorlardı.” Bu, Türklerin kaderiyle Arnavutların kaderini birbirinden ayırmak ve Arnavutların yaşadıkları toprakların kaybedilmesini engellemek için Arnavut tavrını meşrulaştırmak zorunda oldukları anlamına geliyordu.⁹⁶

Osmanlı Devleti’nin Yanya’yı 6 Martta Yunanlılara, Edirne’yi 26 Martta Bulgarlara kaybettiği, Avrupa’dan tasfiyesinin fiilen zuhur ettiği bir sırada İsmail Kemal Bey, uluslararası konjonktürü lehine çevirmek ve Büyük Devletlerin desteğini almak için hummalı bir çalışma içine girmiştir. Bu çalışmalarını uzun bir Avrupa seyahati takip etmiştir. Orleans Dükünün kardeşi Montpensier Dükünün yatıyla önce Roma’ya sonra da sırasıyla Viyana, Paris ve Londra’ya gitmiştir. Bu seyahatindeki amacı Arnavutluk’un toprak bütünlüğünü savunmak, Geçici Hükümet’in istikrarını sağlamak, geçici durumun neden olduğu iç meseleleri ortadan kaldıracak olan Arnavut hükümdarı seçimini bir an önce çözmektir. İsmail Kemal Bey Roma’da bulunduğu sırada Roma Sefiri Nabi Bey’le yaptığı görüşmede Arnavutların yaşadığı bölgelerin müttefik Balkanlı güçlere verilmesinden dolayı Büyük Devletlere sitemde bulunmuştur. Diğer taraftan Arnavutluk’un Osmanlı Devleti’nde bulunması durumunda serbestçe tekâmül edemeyeceğini ve bunun Osmanlı

94 BOA., HR.SYS., 2070/19, 01.03.1913. Memur olup görev yerinde olmayan ve Geçici Hükümetin faaliyetleri

95 Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir, 1944, s.432-433.

96 Clayer, *a.g.e.*, s.548-549.

devleti için de sorun oluşturacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle de Arnavutluk'un bağımsızlığına "açıktan açığa" taraftar olduğunu ifade etmiştir. İsmail Kemal Bey bu görüşünü serdederken bağımsız ve güçlü bir Arnavutluk'un "Türkiye'nin muhafızı" olacağı ve gerektiğinde Osmanlı Devleti'ne büyük fayda temin edeceğini beyan etmeyi de ihmal etmemiştir.⁹⁷ Hükümdar seçimi konusunda Avrupalı bir prensin gerekliliğini savunan İsmail Kemal Bey, Arnavutluk'un idari işleri konusunda teminat verilerek yabancı müdahalenin bertaraf edilmesi fikrinde ısrar etmiştir.⁹⁸ İsmail Kemal Bey, Londra'da bulunduğu sırada Arnavut davasına destek noktasında basında ve kamuoyunda "samimi" bir destek, bakan ve devlet adamları nezdinde sıcak bir ilgi görmüştür. Bu durum kendisinde Arnavut haklarının konferansta tanınacağı ümidini doğurmuştur. Öyle ki O "uluslararası bir yüce divan olarak vazife görmekle de yükümlü bir konferansa çağrıldıkları bu seferki kadar asla ümitli olmamıştık" diyecek kadar büyük bir beklenti içine girmiştir.⁹⁹ Fakat bu beklentilerin aşağıda görüleceği üzere konferansın almış olduğu kararlarla boşa çıktığı çok geçmeden görülecektir.

Osmanlı ordularının her cephede bin bir güçle sürdürmeye çalıştığı savaşlarda ağır mağlubiyetler alması, sadece Edirne'nin düşüşünü değil, aynı zamanda İstanbul'u da işgale açık hale getirmişti. Edirne Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki son direnişiydi. Gerçekten de Bulgarlar, daha Şubat sonlarında İstanbul'u geçici olarak ele geçirmek için Rusya'dan müsaade istemişlerdi. Rusya'ya yaptıkları teklifte Bulgarlar İstanbul'u geçici olarak ellerinde tutacak, daha sonra da şehri Rusya'ya teslim edeceklerdi. Ancak Rusya kendi yarattığı küçük bir devletin (Bulgaristan'ın) büyük bir devlet olan Rusya'ya böyle bir ihşanda bulunmasını onuruna yakışır bulmadığından buna izin vermemiştir.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti için ortaya çıkan ağır tablo daha Şubatın 20'sinde -Edirne'den vazgeçerek- Büyük Devletlerin arabuluculuğunu istemeye zorlamıştır. Savaşı durdurmak hayat meselesi halini almıştı. 16 Nisan'da Bulgarlarla imzalanan ateşkes bir şans olabilirdi. Ateşkes antlaşmasından sonra Londra Konferansı yeniden toplanmıştır. Ancak barış şartlarının kabulü 30 Mayıs (1913) bulmuştur. İmzalanan barış anlaşmasına göre Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısını Balkanlı devletlere bırakıyordu. Yunanistan Selanik, güney Makedonya ve Girit'i; Bulgaristan Kavala ve Dedeağaç ile birlikte bütün Trakya'yı; Sırbistan orta ve kuzey Makedonya'yı, Romanya da Silistre'yi alacaktı. Osmanlı Devleti Girit üzerindeki bütün haklarından büyük devletler lehine vazgeçecektir. Ege adalarının kaderini tayin etmek altı büyük devlete bırakılmıştır. Konferans yine Arnavutluk sınırlarının çizilmesi ve Arnavutluk ile ilgili diğer meselelerin halledilmesini de altı devlete bırakmıştır.

İsmail Kemal Bey 30 Mayıs'ta kabul edilen şartları Arnavutlar için ülkenin "en verimli" kısımlarının Arnavutluk'tan koparılıp Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'a, "en çorak ve kayalık yerlerin" ise Arnavutlara bırakılması olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda O, yeni doğan Arnavutluk'un istikbalinin Avrupa'nın genel menfaatlerine feda edildiğini, dolayısıyla da Arnavutların avutulduğunu düşünmüştür.¹⁰¹

Londra Konferansı Balkanlarda şeklen bir barışı temin etmişse de gerçekte Balkan devletleri arasında "zafer ücretinin paylaşılmasındaki"¹⁰² hesapları kapatamamıştır. Anlaşmazlığın ana noktası Midye-Enez hattının batısında kalan Osmanlı topraklarıydı; özelde Makedonya idi. Bulgar istekleri ve kazanımlarının ortaya çıkardığı dengesizlik 1913 Şubatı sonlarında Yunanistan ve Sırbistan'ı bir ittifaka sürüklemiştir. Uzun görüşmelerden

97 BOA., HR.SYS., 2068/4, 29.11.1912 (Nabi Bey'in 4 Nisan 1913 tarihli telgrafı). Nabi Bey, İsmail Kemal'in bağımsızlık yönündeki görüşlerini reddettiği gibi o zamana kadar Avrupa'nın bile muhtariyet fikrinde olduğunu hatırlatmıştır. *Adigeçen Belge*.

98 BOA., HR.SYS., 2068/4, 29.11.1912 (Nabi Bey'in 2 Nisan 1913 tarihli telgrafı).

99 İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, s.270.

100 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.678.

101 İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, s.270.

102 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.338.

sonra nihayet Haziran başında Yunan-Sırp ittifak antlaşması imzalanmış, 29 Haziranda savaş yeniden başlamıştır. Yaklaşık bir buçuk ay süren savaş Bulgarların her cephede yenilmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin de 21 Temmuzda Edirne'yi yeniden almasıyla sona eren savaşlar sonucunda toplanan Londra Konferansı'nın 29 Temmuzdaki son oturumunda Balkan sorununun çözümü yepyeni bir hal almıştır. Konferansın almış olduğu karara göre Arnavutluk büyük devlerin garantisi altında tarafsız ve vesayetle idare edilen bir prenslik haline getirilmiştir. Meşrutî monarşi denilen bu idarede prens altı büyük devlet tarafından seçilecekti. Osmanlı Devleti ile hiçbir bağı kalmayan Arnavutluk'un yönetim ve malî denetimine Uluslararası Denetim Komisyonu nezaret edecekti. Merkezi Avlonya olan komisyonun yedi üyesinden altısı büyük devletlerin temsilcilerinden, biri de Arnavutları temsil eden üyeden oluşacaktı. Söz konusu Denetim komisyonu İsmail Kemal'in başkanlığını yaptığı Geçici Hükümeti tanımamaktaydı ki bu, ülkede iki otoritenin ortaya çıkması demektir. Ülkede asayiş uluslararası bir jandarma kuvveti tarafından sağlanacaktı. Teşkil edilen Arnavutluk'un sınırlarına gelince kuzeyde İşkodra Gölü'nden Prokletije'ye, güneyde Butrint ve Korçe'ye kadar uzanıyordu. Karadağ'dan işgal ettiği İşkodra'yı boşaltması isteniyordu. Arnavutluk, Arnavut nüfusun çoğunlukta olduğu Arnavut ulusal merkezlerinden Priştine merkezli Kosova bölgesinden mahrum bırakılmıştı. Sırbistan'a Orta Makedonya'dan başka Kosova ve Kara Orman bölgesi, Ohrid'den Debre'ye kadar olan bölge, Karadağ'a İpek bölgesi ile Daravice (Djakovica), Yunanistan'a Yanya ve bütün Epir bırakılıyordu. Arnavut Prensiği'ne 28.000 km²'lik bir alan bırakılmıştı. Prensiğe bırakılan topraklarda yaşayan Arnavut nüfus 800.000 idi. Bu bütün Osmanlı Balkanlarındaki yaklaşık 1.500.000 Arnavut nüfusun %40'lık kısmını oluşturmaktaydı.¹⁰³

Uluslararası Denetim Komisyonu Arnavutluk'u yönetmeye başladığı sırada İsmail Kemal Bey'in Geçici Hükümeti'nde İçişleri Bakanı olan Esat Toptani rakip bir hükümet kurmuştur. Ancak Komisyonun ülkede idareyi ele geçirmesiyle gerek İsmail Kemal, gerekse Toptani köşesine çekilmek zorunda kalmıştır. Komisyon bir anayasa taslağı hazırlamış, buna göre de ülkeyi yedi idari bölgeye ayırmıştır. Her idarî bölgeyi temsilen üçer vekil, üç kilise başı ve prensin seçeceği on üye prensliğin ulusal meclisini oluşturacaktı. Meclis dört yıl süreyle seçilecekti. Hükümet edecek bakanlar ise prens tarafından seçilip ona karşı sorumlu olacaktı.¹⁰⁴

Konferansı takip eden Ağustos ayında Arnavutluk'taki son Osmanlı kuvvetleri çekilmişlerdir. Arnavutluk'u belirsiz bir gelecek bekliyordu. Konferansın bahsettiği daraltılmış sınırlara hapsedilmiş Arnavutluk'u idare etmek için hangi Avrupalı Prens atanacağı kısa sürede cevap bulacak soru gibi görünmüyordu. Üstelik Avlonya'daki Geçici hükümet hiçbir devlet tarafından tanınmış değildi. Bu durumun ülkeyi yönetmekteki güçlüğü ve ortaya çıkardığı kargaşayı gören İsmail Kemal Bey, "*halk ve hükümetin*", "*sırf mevcudiyeti bile halkın tüm kesimini Arnavutluk'un güçlenmesi ve idarenin yapılanması gayretlerinde birleştirmeye yetecek olan hükümdarın belirlenmesi ve tahta çıkması yönündeki ortak arzusu*" garantör altı devlete bildiriyordu.¹⁰⁵ Nitekim devletler Aralık'ta Prens Wilhelm von Wied'i oy birliği ile seçmişlerdir. Alman ordusunda bir yüzbaşı olan Renanyalı Wilhelm, kendisine büyük devletler tarafından malî yardım sözü aldıktan sonra 17 Mart 1914 tarihinde Draç'a gelmiş, ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Fakat Wied hâkimiyetini tesis edemeyip ülkede ancak altı ay kalabilmiştir. Bu arada Wied ülkeyi terk ettiğinde bu belirsiz havada bir başka soru daha cevabını bekliyordu. 1914 Haziranından bu yana devam eden ve Wied yönetiminin tarafsızlığını ilan ettiği savaş Arnavutluk'u nasıl bir geleceğe taşıyacaktı? Diğer taraftan Babiali'nin Arnavutluk'un bağımsızlığını kuruluş

103 Castellán, *a.g.e.*, s.391-392; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Çev: Zehra Savan, Hatice Uğur, c.2, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.107.

104 Jelavich, *a.g.e.*, s.107-108.

105 İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, s.271.

tarihinin kendisine bildirilmediği gerekçesiyle dokuz yıl sonra tanımış olması¹⁰⁶ ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur.

C-Sonuç

Arnavutlar ile Türklerin Osmanlı Devleti'nin uzun yaşamında 20. Yüzyıl başlarında ayrılıncaya kadar savaşta ve barışta yaşam birlikteliği içinde olmuşlardır. Süleyman Külçe'nin dediği gibi¹⁰⁷ “*Yemende, Sudanda, Viyana'da Trablusgarp'ta, Tebriz'de, Bağdat'ta daha akla gelmeyen birçok bucakta Türk ve Arnavut cesetleri aynı mezarda ebedi birer abide gibi koyun koyuna yattığı*” düşünülecek olursa Türk ve Arnavut milletleri ortak kadere sahip olmuşlardır. Arnavutluk Sorunu'nu 19. Yüzyılda Osmanlıların Balkanlardan tasfiyesi problemi bağlamında ele almak ve bu problemin belirleyici unsurlarından biri olarak kabul etmek gerekmektedir. 19. Yüzyıl Balkan milliyetçiliği Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyadan çekilişini hazırlayan şartları bütün boyutlarıyla ortaya koyarken, Arnavutlar da kendi geleceğini aramaya koyulmuşlardır. Bu çabada Arnavut milliyetçiliği başlangıçta “özerkliği” yeterli bir talep olarak görmüş olmakla beraber, bu talep daha sonra bölgesel ve uluslararası rekabetin ortaya çıkardığı siyasal konjonktürün bir sonucu olarak “bağımsızlığa” evrilmiştir. Arnavut milliyetçiliği Balkan uluslarına göre düşünsel ve eylemsel boyutuyla geç başlayan bir akım olmasına rağmen, modern zamanların bağımsızlık hareketinin bütün özelliklerini göstermektedir. Makedonya diğer Balkan ulusları gibi Arnavutlar için de ulusal istek ve amaçların düğümlendiği coğrafya olmuştur. Balkanların yerel güçleri ve devletlerarası rekabet Osmanlı Devleti'ni bir sona doğru götürürken, Arnavutluk Osmanlı için Balkanlarda bir dayanak noktası olarak görülmüştür. Ancak bunun ideolojik zeminini oluşturacak olan İslamî argümanlar Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden kopuşunu önleyecek yeterli sonuçlar ortaya çıkaramamıştır. Dolayısıyla da Arnavutluk Sorunu Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki yaşamının bir sona geldiğini, ancak bunun sadece bir zaman sorunu olduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Diğer taraftan 20. Yüzyıl başlarında Arnavutlar, kendi nüfusunun yaşadığı toprakların Balkanların diğer güçleri tarafından işgaline tanık olunca emellerine ulaşmak için kendi savaşını vermekten ve uluslararası konjonktürü lehine çevirmekten başka çözümün olmadığını görmüşlerdir. Bugün yüzyılın savaş ve antlaşmalarının Balkan uluslarının arzu ve ihtiraslarını tatmin etmediği için Balkanları belirsiz bir geleceğin beklediği muhakkaktır. 20. Yüzyılda büyük güçlerin Arnavut faktörünü göz ardı ederek Balkanlarda tesis ettikleri düzen ve oluşum bu çerçevede değerlendirilmelidir.

D-Kaynakça

1-Arşiv Belgeleri (BOA)

BEO., 4040, 302966, 29.05.1330 (16.05.1912).

BEO., 4047/305549, 21.08.1912.

BEO., 4127/309494, 13.01.1301 (23.12.1912).

DH.MUİ., 153/64, 17.03.1330 (06.03.1912).

DH.MUİ., 159/88, 20.07.1330 (05.07.1912).

DH.MUİ., 160/72, 21.08.1330 (05.08.1912).

106 Osmanlı Devleti'nin, Arnavutluk'un bağımsızlığını geç tanımamasına sebep olarak bağımsızlık tarihinin kendisine bildirilmemesini gerekçe göstermiştir. Londra Antlaşması'nın 3. Maddesine göre Arnavutluk'un sınırları ve Arnavut hükümetinin tasdiki söz konusu antlaşmayı imza eden büyük devletlere bırakılmıştı. Bu sebeple Arnavutluk hükümeti ilgili devletlerce tasdiki gerçekleşinceye kadar Osmanlı Devleti tarafından “hiçbir sıfatı olmaması” nedeniyle tanınmamıştır. Arnavutluk'un bağımsızlık tarihi posta ve telgraf ücretlerinin belirlenmesi ve taksimi dolayısıyla tartışma konusu olmuş ve nihayetinde Osmanlı Devleti, müstakil bir Arnavut telgraf idaresinin mevcudiyetine binaen Arnavutluk'un bağımsızlık tarihini 11 Ağustos 1913 olarak kabul etmiştir. BOA., HR.SYS., 2069/6, 19.08.1913.

107 Süleyman Külçe, *a.g.e.*, s.2.

- DH.SYS., 49/60, 17.07.1330 (02.07.1912).
HR.SYS., 119/40, 26.07.1912.
HR.SYS., 119/47, 08.09.1912.
HR.SYS., 140/39, 03.07.1912.
HR.SYS., 150/25, 12.01.1912.
HR.SYS., 150/26, 13.01.1912.
HR.SYS., 150/54, 14.03.1912.
HR.SYS., 150/61, 16.04.1912.
HR.SYS., 151/10, 21.05.1912.
HR.SYS., 151/11, 21.05.1912.
HR.SYS., 151/16, 29.05.1912.
HR.SYS., 151/30, 15.06.1912.
HR.SYS., 151/88, 03.08.1912
HR.SYS., 152/39, 28 Ağ. 1328 (10.09.1912).
HR.SYS., 152/71, 12.10.1912.
HR.SYS., 153/41, 23.07.1912.
HR.SYS., 153/47, 19.11.1912.
HR.SYS., 153/57, 19.08.1912.
HR.SYS., 2068/4, 29.11.1912.
HR.SYS., 2068/7, 31.03.1913
HR.SYS., 2069/6, 19.08.1913.
HR.SYS., 2070/2, 31.10.1912.
HR.SYS., 2070/4, 17.11.1912.
HR.SYS., 2070/12, 21.12.1912.
HR.SYS., 2070/14, 09.01.1913
HR.SYS., 2070/19, 01.03.1913.
HR.SYS., 2085/17, 04.12.1912.
HR.SYS., 2085/28, 08.12.1912.
MV., 167/42, 10.08.1330 (22.07.1912).
MV., 171/53, 17.12.1330 (27.11.1912)
MV., 172/8, 05 M. 1331 (15.12.1912).
MV., 172/17, 12.01.1331 (22.12.1912).

2-Yayımlanmış Belgeler

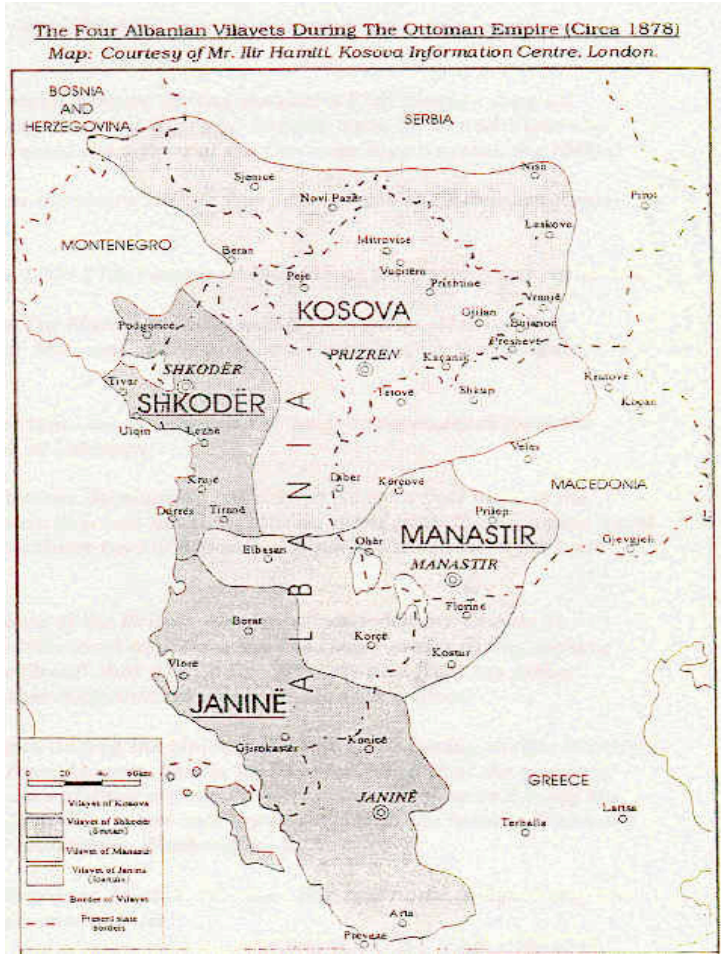
British Documents on Foreign Affairs (BDFA): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Series B: The Near and Middle East 1856-1914, Vol.20: The Ottoman Empire under the Young Turks 1908-1914, General Editors: Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, University Publications of America, 1985.

3-Araştırmalar ve Hatıratlar

- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, Çev: Atilla Dirim, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bartl, Peter, *Millî Bağımsızlık Esnâsında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, Çev: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Basri, *Arnavutluk ve Buhran-ı Osmanî*, Haz: M. Suat Mertoğlu, Klasik, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
- Bozova, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, Çev: Ayşegül Yaraman Başbuğu, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
- Clayer Nathalie,, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: Ali Berktaş, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, Alba Yayınları:12, İstanbul, 1987.
- İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, Ed: Sommerville Story, Çev: Adnan İslamoğulları, Rubin Hozha, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, c.2, Çev: Zehra Savan, Hatice Uğur, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Kâzım Nami Duru, *Hatıralar: İttihat Terakki /Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları*, 1. Baskı, Altınordu Yayınları: 22, Ankara, 2017.
- Kuyucuklu, Nazif, *Balkan Ülkeleri İktisadı 1: Arnavutluk*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.
- Maden, Fahri, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1878-1913)", *Avrasya Etütleri*, sa.39, T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2011, s.155-196.
- Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye/Reform Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975.*, c.2, Çev: Mehmet Harmancı, 2. Baskı, İstanbul, 1994.
- Stavrianos, L. S., *The Balkans since 1453*, Holt, Rinehart and Winston, United States of America, 1966.
- Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir, 1944.
- Uzer, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1987.

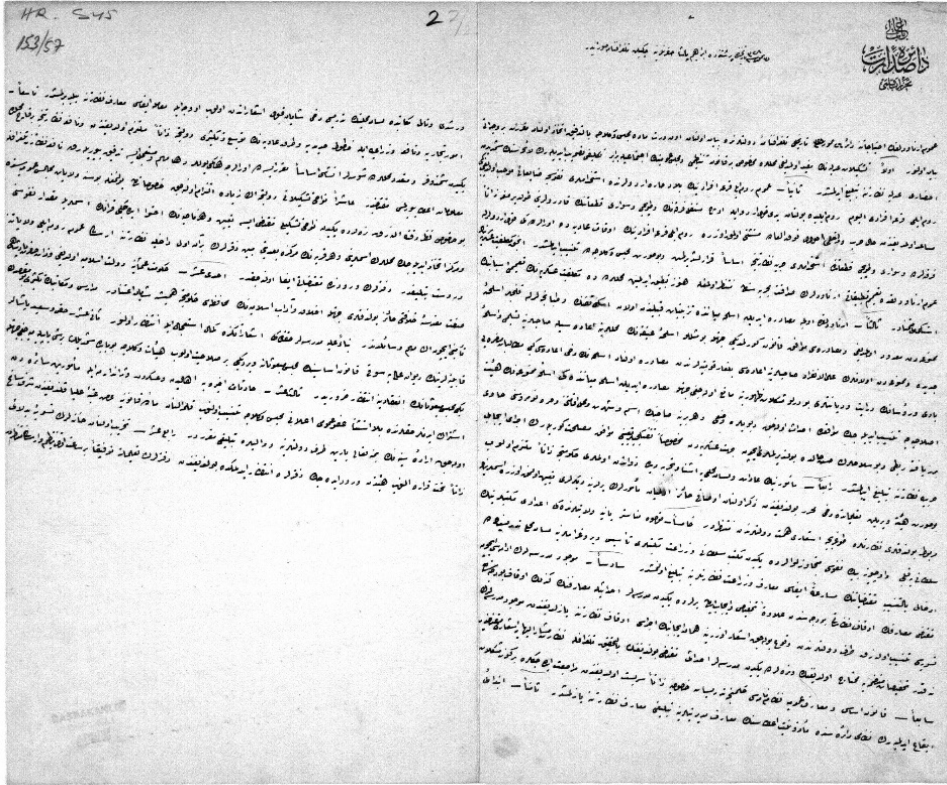
E-Ekler

Ek 1: 1878 yılında Arnavutların yaşadıkları vilayetler.

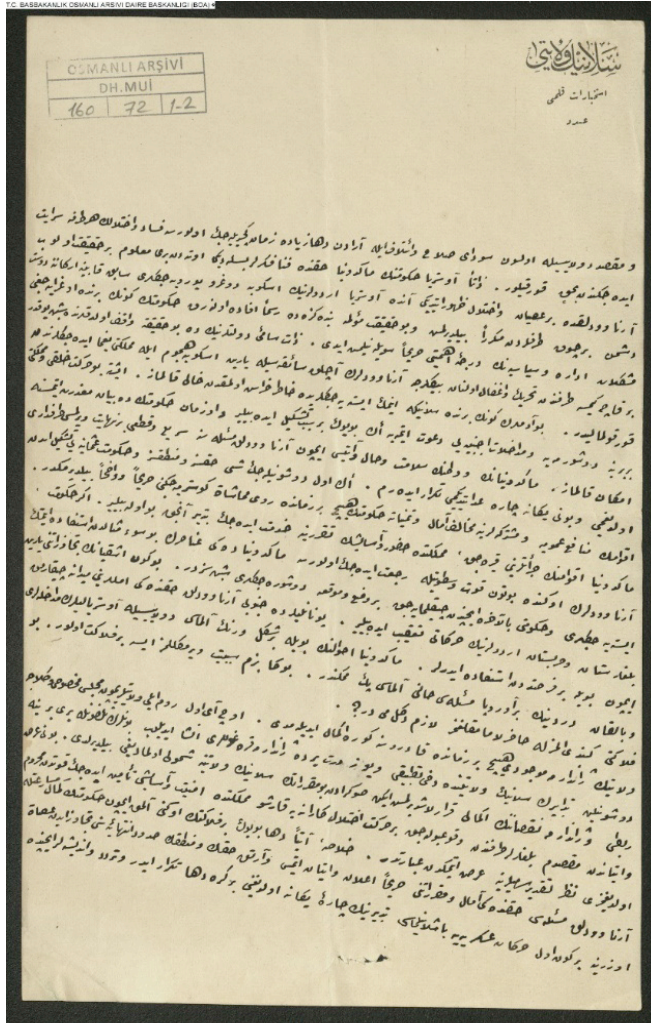

Ek 2: Arnavut ileri gelenlerinin Osmanlı Hükümeti'nden talep ettiği on dört hususa dair Sadaret Dairesi Tahrirat Kalemi'nden Peşte'deki İbrahim Paşa'ya çekilen telgrafname sureti. BOA., HR.SYS., 153/57, 19.08.1912.

HR.SYS.00153

Ek 3: Malisor İşyanı konusunda Selanik Vilayeti'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği mütâlaanâme. BOA., DH.MUI, 160/72, 21.08.1330 (5 Ağustos 1912).

DH.MUI.00160.00072.001

